

Adam Doležal – Tomáš Doležal

KAUZALITA JAKO NUTNÝ PROSTŘEDEK PRO UCHOPENÍ PRÁVNÍ ODPOVĚDNOSTI?

Abstrakt: Tento článek se zabývá pojetím kauzality v právním diskursu. Z tohoto důvodu se zabývá nejprve pojetím kauzality v rovině vědecké, filosofické a v běžně užívané řeči. Má smysl při zkoumání právní kauzality vycházet z některých teorií týkající se kauzality obecné? Není právní kauzalita jen umělým konstruktem, který v konečném důsledku za určitých podmínek uznává fikci příčinného vztahu, jež je podkladem pro přiznání právní odpovědnosti? Názorová spektra se v tomto případě odlišují, zatímco někteří autoři tvrdí, že v právní kauzalitě se v podstatě o kauzalitu v pravém slova smyslu nejedná a jde tak pouze o pragmatické politické rozhodování o uplatnění distributivní a korektivní spravedlnosti, či ekonomické zhodnocení užítku ve společnosti, jiní naopak poukazují na to, že kauzalita jako taková má i v právu své odůvodnění v běžném použití tohoto slova, tj. v „common sense“ smyslu nebo dokonce přímo ve vědeckém smyslu. Jaká kritéria nás tedy v právním slova smyslu vedou k tomu, abychom mohli říci, že z právního hlediska jednání nebo událost jsou příčinnou jiné události způsobující újmu? Které otázky relevantní pro filosofický diskurs mohou být v právním diskursu ignorovány jako nepodstatné tak, aby smysl celého institutu nebyl narušen? Autoři se snaží poukázat na spojitost termínu kauzalita v těchto různých odvětvích, byť se podle nich nutně dostáváme do situace, kdy kauzalitu považujeme za pluralistický pojem. V závěru se článek pokouší na základě funkce deliktního práva nalézt k jednotlivým případům kauzální souvislosti paradigmatické kauzální případy, z nichž by vycházely určité, v praxi využitelné kauzální vzorce.

Klíčová slova: kauzalita, deliktní právo, právní odpovědnost, morální odpovědnost, příčina

ÚVOD

Při zkoumání problematiky právní a morální odpovědnosti je nutné vypořádat se s problematikou smyslu kauzality, kauzálního nexu, příčiny a následku. Máme za to, že přístup ke zkoumání kauzality může být dvojího druhu. Jednak druh zkoumání postupující od obecného ke konkrétnímu – tj. nalezením obecných východisek a jejich potvrzování či vyvracení na základě metody falzifikace při řešení konkrétních případů, nebo přístup od konkrétního k obecnému. Zatímco v české literatuře byl přístup druhý řešen, a autoři se nejprve zabývali praxí a následně z ní odvozovali teorii,¹ pohled druhý, hledající ospravedlnění metodologického východiska v současné i historické české právní literatuře, zcela postrádáme, byť v cizině je takový přístup jednoznačně dominantní.² I my jsme se nejprve v několika předchozích článcích pokusili poukázat na to, že současná koncepce českého práva v praktické rovině neobstojí, a poukázali jsme na konkrétní problémy v praxi.³ Tento článek se pokouší o přístup odlišný, snaží se z filosofického

¹ V české právní literatuře se problematikou příčinné souvislosti zabýval např. Š. Luby, v současné době se tomuto tématu věnuje podrobně např. L. Tichý.

² Například Rutgers Law Journal v roce 2011 věnoval celé číslo (Vol. 42) své publikace rozboru díla Michaela S. Moora, obdobně i číslo evropské Jurisprudence se zabývalo dílem tohoto autora. *Jurisprudence*. Roč. 4, č. 1, 2013.

³ Srov. následující články: DOLEŽAL, A. – DOLEŽAL, T. Problematika prokazování příčinné souvislosti v medicínsko-právních sporech. *Právník*. Roč. 152, č. 6, 2013, s. 577–588. DOLEŽAL, A. – DOLEŽAL, T. Uplatnění PETL při řešení některých složitých kauz v oblasti příčinné souvislosti v medicínskoprávních sporech. *Soudní rozhledy*. Roč. 19, č. 7–8, 2013, s. 242–248. DOLEŽAL, A. Filosofické a právně-filosofické aspekty kauzality jako

pohledu analyzovat metodologii přístupu ke kauzalitě v právu na základě recentního filosofického, právně-filosofického a lingvistického diskursu. Máme za to, že tato metodologická analýza je vysoce důležitá, neboť bez ní nelze ospravedlnit současné pojetí odpovědnosti,⁴ což ostatně potvrzuje i maximální pozornost v recentní zahraniční literatuře, která je odpovědnosti a kauzalitě (jakožto jejím podstatnému aspektu) věnována.

Vzhledem k tomu, že kauzalita se jako termín využívá jak ve světě vědy, tak i ve světě filosofie a etiky, tak i v oblasti právní teorie a praxe a konečně i v běžném jazyce, je vhodné znovu přezkoumat, zda tato terminologická shoda má své opodstatnění.⁵ Názorová spektra se v tomto případě odlišují, zatímco někteří autoři tvrdí, že v právní kauzalitě se v podstatě o kauzalitu v pravém slova smyslu nejedná a jde tak pouze o pragmatické politické rozhodování o uplatnění distributivní a korektivní spravedlnosti,⁶ či ekonomické zhodnocení užitku ve společnosti,⁷ jiní naopak poukazují na to, že kauzalita jako taková má i v právu své odůvodnění v běžném použití tohoto slova, tj. v „*common sense*“ smyslu⁸ nebo dokonce přímo ve vědeckém smyslu.⁹ V tomto článku bude poukázáno na to, že kauzální teorie filosofické i vědecké svůj dopad na právní kauzalitu mají, nicméně přesto se odlišují. Chápání kauzality a její konstrukce v právu reaguje na společenský diskurs a principy aplikované etiky, které se odrážejí do legislativy, resp. judikatury skrze přístupy jurisprudence.

Článek je rozdělen do čtyř částí, v první se krátce zaměříme na shrnutí moderních přístupů ke kauzalitě ve filosofii,¹⁰ v druhé se budeme věnovat jednotlivým přístupům recentních autorů v právní teorii. Třetí část poukáže na otázku smyslu kauzality v právní odpovědnosti a s tím i na otázky distributivní a korektivní spravedlnosti. Čtvrtá část

východiska pro hledání nových řešení v medicínsko-právních sporech? *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. Roč. 2, č. 3, 2012, s. 1–16. DOLEŽAL, A. Filosofické a právně-filosofické aspekty kauzality jako východiska pro hledání nových řešení v medicínsko-právních sporech? Část druhá. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. Roč. 3, č. 2, 2013, s. 1–12.

⁴ V tomto smyslu vycházíme z toho, že teorie právní odpovědnosti, která neodráží základní aspekty morální odpovědnosti, je koncepčně nesprávná a vede k nespravedlivému rozhodování v individuálních případech.

⁵ Moderní teoretik kauzality Michael S. Moore v úvodu své přelomové knihy *Causation and Responsibility* poukazuje nutnost přezkoumání této sémantické shody i v obsahové stránce věci: „*It is of course possible that although the law uses the word, 'cause', it does not refer to causal relation. It is possible, in other words, that what doctrines call causation has nothing to do with causation as a relation in the world.*“ MOORE, M. S. *Causation and responsibility: an essay in law, morals, and metaphysics*. New York: Oxford University Press, 2009, xxvi, s. 3.

⁶ Srov. např. kritiku normativní kauzality v publikaci GREEN, L. The Causal Relation Issue in Negligence Law. *Michigan Law Review*. Vol. 60, No. 5, 1962, s. 543–576 nebo článek Wex Maloneho: MALONE, W. S. Ruminations on Cause-in-Fact. *Stanford Law Review*. Vol. 9, No. 1, Dec., 1956, s. 60–99.

⁷ Srov. např. CALABRESI, G. Some Thoughts on Risk Distribution and the Law of Torts“. *Yale Law Journal*. Vol. 70, No. 4, 1961, s. 499.

⁸ Např. Hart a Honoré vycházejí z analýzy běžného sémantického využití tohoto, zároveň poukazují na jeho pluralitní význam. Srov. HART, H. L. A. – HONORÉ, T. *Causation in the law*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 1985, lxxx, 516 s.

⁹ Např. Moore: „*The central idea that organizes the book is that causation as a prerequisite to legal liability is intimately related to causation as a natural relation lying at the heart of scientific explanation.*“ MOORE, M. S. *Causation and responsibility: an essay in law, morals, and metaphysics*. New York: Oxford University Press, 2009, xxvi, 605 s., s. vii.

¹⁰ Byť toto shrnutí bude mít jen kratší charakter, neboť podrobněji bylo o této problematice pojednáno již v následujících článcích: DOLEŽAL, A. Filosofické a právně-filosofické aspekty kauzality jako východiska pro hledání nových řešení v medicínsko-právních sporech? *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. Roč. 2, č. 3, 2012, s. 1–16 a DOLEŽAL, A. Filosofické a právně-filosofické aspekty kauzality jako východiska pro hledání nových řešení v medicínsko-právních sporech? Část druhá. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. Roč. 3, č. 2, 2013, s. 1–12.

poukáže na propojení výše uvedených filosofických a právně-filosofických názorů na kauzalitu, na výhody a nevýhody jednotlivých institutů uplatňovaných v právní praxi a konečně i na možné úpravy kauzality v právu. Tato reflexe by pak měla poukázat na to, které přístupy jsou slučitelné s obecnými podmínkami práva. Jedná se tedy čistě o hledání metodologického přístupu, který byl vhodný a schopný obstát při praktické aplikaci kauzality. Je zřejmé, že takový metodologický přístup bude nutné podložit paradigmatickými příklady a předložit konkrétní aspekty těchto přístupů jako vodítka pro soudní aplikaci. To ovšem není, a vzhledem k redakčními pravidly omezenému rozsahu článku, ani nemůže být účelem tohoto článku.

Konceptuální analýza kauzality, kterou předkládáme v závěru jako návrh metodologického řešení, je teoretickou metodou, která, což je nám zřejmé, musí obstát v praktické analýze. Vzhledem k tomu, že se přikláníme k morálnímu intuitivismu, věříme, že tento metodologický koncept musí být následně podpořen konkrétní sociologickou a příkladovou studií, spočívající v analýze paradigmatických případů a také v komparativní analýze zahraniční i české judikatury. Přesto věříme, že metodologický přínos tohoto článku je významný a vnáší do české právní teorie úvahy, které zde doposud zcela chyběly.

1. MODERNÍ PŘÍSTUPY KE KAUZALITĚ VE FILOSOFII A VĚDĚ – SHRNUTÍ

Kauzalita je častým předmětem filosofických bádání již od antiky.¹¹ V obvyklé řeči je kauzalita či příčinná souvislost chápána jako vztah mezi jednou či více příčinami a následkem. Často ovšem mluvíme pouze o jedné příčině, např. že zapálením sirky se rozhořel oheň, byť je zřejmé, že kromě této události musí být přítomen vzduch, hořlavé látky apod. Již John Stuart Mill poukazoval na to, že často mluvíme pouze o poslední nebo nejdůležitější příčině, nikoliv o veškerých podmínkách, které vedou k následku.¹² Je zřejmé, že právě tento náhled bude potřeba mít při zkoumání právní roviny kauzality neustále na paměti, neboť v hledání právní odpovědnosti je to často pouze jedna událost (zejména jednání), kterou s ní spojujeme. Z tohoto hlediska bude nutné přihlížet zejména k tomu, zda se jedná o nutné nebo dostačující příčiny, resp. v jaké rovině vztahu se v právní kauzalitě pohybujeme.

Pro současné teorie kauzality je klíčovým momentem filosofické pojednání Davida Huma, s jehož pojetím kauzality se řada moderních teorií kauzality vyrovnává. Kauzální

¹¹ K podrobnějšímu historickému zkoumání odkazují jednak na články uvedené v poznámce 3, případně na shrnutí v těchto publikacích: BEEBEE, H. – HITCHCOCK, CH. – MENZIES, P. CH. *The Oxford handbook of causation*. Oxford: Oxford University Press, 2009, xv, 790 s. Oxford handbooks in philosophy, nebo v shrnující publikaci Johna Loseeho – LOSEE, J. *Theories of causality: from antiquity to the present*. New Brunswick, N. J.: Transaction Publishers. V českém prostředí se filosofickou kauzalitou podrobněji zabývali autoři v následujících publikacích: PEXIDR, K. – DEMJANČUK, N. *Kauzalita*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, 266 s. či MACHULA, T. *Causa efficiens: příčina účinná a princip kauzality mezi realismem a redukcionismem*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2009, 92 s. Scientia; sv. 3.

¹² „It is seldom, if ever, between a consequent and a single antecedent, that this invariable sequence subsists. It is usually between a consequent and the sum of several antecedents; the concurrence of all of them being requisite to produce, that is, to be certain of being followed by, the consequent. In such cases it is very common to single out one only of the antecedents under the denomination of Cause, calling the others merely Conditions.“ MILL, J. S. *A System of Logic Ratiocinative and Inductive, Being a connected view of the Principles of Evidence, and the Methods of Scientific Investigation*. Citováno z <http://www.gutenberg.org/files/27942/27942-pdf.pdf> dne 14. 9. 2013, s. 402.

spojitost je podle Huma možné odvodit pouze ze subjektivního prvku, na základě zvyku. Je to právě zvyk, podle něhož věříme, že se jisté situace budou opakovat, byť to není možné racionálně předpokládat. Není zřejmé, proč by se měly koule na kulečnickovém stole od sebe odrážet, nicméně protože se tak děje opakovaně, lidská mysl předpokládá obdobný následek jako ve stejných případech, které se již udály.¹³

Hume své pojetí kauzality položil ve dvou definicích, jedna je považována za definici externí,¹⁴ druhá za definici interní,¹⁵ tj. definici, která odkazuje na vnímající mysl. Kauzality pak ve svém díle postavil na těchto základních bodech:¹⁶ 1. Příčina a její následek musí být ve spojitosti časově a prostorově. 2. Příčina musí předcházet následku. 3. Mezi příčinou a následkem musí být trvalé spojení, které nelze odstranit. 4. Stejnou příčinu následuje stejný následek a stejný následek nikdy nevznikne jinak, než ze stejné příčiny. Tento princip je odvozen ze zkušenosti a je zdrojem pro většinu našich filosofických odvozování. 5. Pokud skupina odlišných objektů (událostí) vyprodukuje stejný následek, musí to být na základě určité vlastnosti, která je mezi nimi obvyklá.¹⁷

1.1 Redukcionistické teorie

Z Humovy kauzální teorie nejčastěji vycházejí tzv. redukcionistické teorie, tj. teorie spatřující v kauzalitě nikoliv reálný vztah, nýbrž pouze náš konstrukt a odkazují na jinou podstatu těchto relací.¹⁸ Sem bývá řazena např. tzv. teorie pravidelné následnosti, podmínkové souvislosti, či explanačního vztahu a dalších.

1.1.1 Teorie pravidelné následnosti (teorie regularity)

Nejtypičtější teorie vychází z principu pravidelné následnosti (*regularity theories*), tj. podle ní

$c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy a pouze tehdy, pokud události typu e pravidelně následují po události typu c

Problémem těchto teorií pravidelné následnosti¹⁹ je to, že neodlišují mezi pravidelnou následností jakýchkoliv dvou dějů (událostí) a kauzální spojitostí dvou dějů (událostí).²⁰

¹³ HUME, D. *An enquiry concerning human understanding: a critical edition*. New York: Oxford University Press, 2000, s. 51.

¹⁴ „We may define a cause to be, an object precedent to and contiguous to another and where all the objects resembling the first are placed in like relations of precedence and contiguity to those objects that resemble the latter.“ HUME, D. *A Treatise of Human Nature*. Reprinted from the Original Edition in three volumes and edited, with an analytical index, by L.A. Selby-Bigge, M.A., Oxford: Clarendon Press, 1896, citováno z http://oll.libertyfund.org/index.php?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=342&Itemid=28 dne 18. 10. 2013.

¹⁵ „A cause is an object precedent and contiguous to another, and so united with it, that the idea of the one determines the mind to for the idea of the other, and the impression of the one to form a more lively idea of the other.“ Tamtéž.

¹⁶ Humeova definice kauzality: Událost c je příčinou události e tehdy a jen tehdy, pokud i) c předchází v čase e , ii) c a e jsou události typu T1 a T2 tak, že každá událost typu T1 je následována událostí typu T2. Citováno podle STRAWSON, G. *The Secret Connexion: Causation, Realism, and David Hume*. Oxford: Clarendon Press, 1989.

¹⁷ HUME, D. *An enquiry concerning human understanding: a critical edition*. New York: Oxford University Press, 2000, cvii, 344 p.

¹⁸ MACHULA, T. *Causa efficiens: příčina účinná a princip kauzality mezi realismem a redukcionismem*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2009, 92 s. Scientia; sv. 3, s. 27.

¹⁹ Po Humeovi je možné zmínit např. Karla Pearsona, který definoval příčinu takto: „Karl Pearson defended a regularity view of causality. In agreement with Hume's „official position“, he insisted that there is no necessity involved in causality. Causes do not produce their effects. There is only the experience of a repeated sequence

Zároveň se tato definice obtížně vyrovnává se singulárními kauzálními výroky, které neumožňují generalizaci. Podle této definice je „kauzální vztah *de facto* konstantní sekvenční konjunkcí“²¹, ačkoliv jedna událost nemusí být příčinou druhé. Podle Karla Pearsona není možné říci, že jedna událost způsobuje (je příčinou) druhé, lze pouze poukázat na opakované sekvence našeho vnímání. Potud navazuje na Huma, nicméně kauzální vztah definuje specificky tak, že kdykoliv „sekvenci našich percepce *D, E, F, G* bez výjimky předchází percepce *C* nebo percepce *C, D, E, F, G* se vždy vyskytují v tomto pořadí, což se stává naší rutinní zkušeností, pak se říká, že *C* je příčinou *D, E, F, G*, které jsou následovně popisovány jako její následky.“²² Ačkoliv Hume veškeré kauzální spojitosti jednoznačně odkazoval na zkušenost plynoucí z opakování impresí, kdy jedna impresie vyvolává pravidelně impresi druhou, tj. na zvyk, není v jeho teorii jisté, zda ve skutečném světě kauzální spojitost existuje či nikoliv. Oproti tomu Pearson jednoznačně mluví o „intelektuální koncepci“. Kauzalita je spojením v lidské mysli a vzniká na základě myšlenkové následnosti, vědecky se objektivní kauzalita nedá prokázat.²³ Oproti tomu Moritz Schlick jako jeden z dalších zastánců regularitorního přístupu ke kauzalitě hledal objektivní náhled na kauzální spojitost. Proto by základním bodem fyziky mělo být spíše měření kvantity než popis událostí. Z toho důvodu změnil definici kauzality tak, že na místo událostí odkazoval na následnost věcných stavů.²⁴ Podle něj tak kauzální spojitost je věcí stejnoměrnosti sekvencí a jejich následnosti, a to mezi stavy relativně izolovaných systémů.²⁵ Nicméně takováto definice není vhodná pro běžné užití ani pro užití v právním prostředí.

1.1.2 Singulární teorie

Curt Ducasse v roce 1926 na tuto nevhodnost regularitního pojetí kauzality v běžném společenském diskursu poukázal. Pokud mluvíme o kauzalitě, pak podle Ducasse nechceme hledat vědeckou následnost stavů, ale mluvíme o individuálních příčinách (událostech), které dávají vznik následku. Ducasse využil některých typických příkladů. Pokud nám selže motor auta, neptáme se podle něj po souslednosti stavů ani pravidelné následnosti všech událostí, ale zajímá nás pouze rozdíl mezi původními okolnostmi, za nichž vůz běžel, a okolnostmi, kdy neběží. Definuje tedy příčinu jako konkrétní

of perception.“ LOSEE, J. *Theories of causality: from antiquity to the present.* New Brunswick, N. J: Transaction Publishers, s. 57.

²⁰ Klasický případ, na který bývá poukazováno, je např. tento: den pravidelně následuje noc, ale to neznamená, že noc je příčinou dne.

²¹ „On this reading, Hume defines „causal relation“ to be a „*de facto* constant sequential conjunction“. This position will be referred to henceforth as Hume’s „official position“ on causal relations.“ LOSEE, J. *Theories of causality: from antiquity to the present.* New Brunswick, N. J: Transaction Publishers, s. 29.

²² „Whenever a sequence of perception *D, E, F, G* is invariably preceded by the perception *C*, or the perceptions *C, D, E, F, G* always occur in this order, that is, form a routine of experience, *C* is said to be a cause of *D, E, F, G*, which are then described as its effects.“ PEARSON, K. *The Grammar of Science.* Adam & Charles Black in 1911, 3. Ed., s. 130.

²³ „Science in no case can demonstrate any inherent necessity in a sequence, nor prove with absolute certainty that it must be repeated. Science for the past is a description, for the future a belief; it is / not, and has never been, an explanation, if by this word is ; meant that science shows the necessity of any sequence of perceptions.“ Tamtéž, s. 114.

²⁴ Podle Schlicka se dá na námitku odlišnosti kauzality versus pouhé pravidelné souslednosti odpovědět tak, že kauzalitu odlišuje od pouhé souslednosti to, že kauzalita se dá vyjádřit nějakým přírodním zákonem či výroky, které z přírodních zákonů vyplývají.

²⁵ LOSEE, J. *Theories of causality: from antiquity to the present.* New Brunswick: Transaction Publishers, s. 63.

a jedinečnou změnu v okolním prostředí, která se udála přesně před vznikem konkrétního následku, který v dané věci zkoumáme. Ducasse rozlišuje mezi domněnkami, které mají vysvětlit zákony a domněnkami, které osvětlují pouze průběh jednotlivých událostí,²⁶ přičemž kauzální vztah vzniká pouze mezi jednotlivými událostmi, při změně mezi jedním stavem a stavem druhým.²⁷

Ducasse pak stanoví příčinu následovně:

$c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy a pouze tehdy, když následek e se objevil na základě jedinečné změny c , která se samostatně odehrála v bezprostředním prostředí a čase před výskytem e

Tímto diagramem chce Ducasse odstranit tradiční odkaz na opakující se sekvence, které následují po sobě, a odkazuje na jedinečný (singulární) vztah mezi událostmi c a e . Ducasse si je vědom problematického úskalí při držení se striktní definice singulární teorie kauzality. V bezprostředním prostředí a čase může totiž být více změn, ale jen některé způsobí následek, přičemž člověk si dokáže intuitivně z těchto změn vybrat tu, která je příčinou.²⁸ Jenže, právě v tomto intuitivním výběru se odráží nejistota a mnohoznačnost singulární teorie. Zároveň nelze vytvořit obecnou teorii, podle které by v individuálních případech mohlo být najisto rozhodováno.²⁹

1.1.3 Příčiny, nutné a dostačující podmínky

John Stuart Mill ve svém díle *A System of Logic*³⁰ tvrdí, že „*příčina je, filosoficky řečeno, souhrn všech podmínek, pozitivních i negativních; tedy souhrn všech eventualit jakéhokoli druhu, které, pokud se realizují, jsou bez výjimky doprovázeny shodnými následky.*“³¹

²⁶ Obdobnou myšlenku vyslovil i Popper. Ten ovšem pro kauzální vysvětlení předpokládal spojitost obou druhů usuzování. „*Máme tudíž dva různé druhy tvrzení, které oba jsou nutnými přísadami komplexního kauzálního vysvětlení. Jsou to (1) univerzální tvrzení, tj. hypotézy, mající povahu přírodních zákonů, a (2) singulární tvrzení, která se vztahují jen na určitou zkoumanou otázku a která budu nazývat „počátečními podmínkami.“* Z univerzálních zákonů ve spojení s počátečními podmínkami dedukujeme singulární tvrzení ...“ POPPER, Karl R. *Logika vědeckého bádání*. Praha: Oikúmené, 1997, xliv, s. 42.

²⁷ „*The next thing to consider is the important difference between conjectures explanatory of laws and conjectures explanatory of particular events. The latter are conjectures as to some other particular event. For example, the particular event that this wax has melted is tentatively explained by the conjecture that the wax was exposed to heat, and by mention of the empirically known law that exposure of wax to heat causes it to melt. But a law, for instance the one just mentioned, is not an event, and since only an event, viz., a change or a „non-change,“ can strictly speaking be a cause or an effect, the conjecture explanatory of a law cannot, as with an event, be that a certain event occurred, which stood to that law as cause to effect. Rather, what explains a law is always something standing to it in the relation of conceptual implicans to implicate; and a theory, in the sense we are essentially concerned with here, is always something standing in that relation to what it explains.*“ DUCASSE, C. *Philosophy as a Science*. 1941, kap. 11, oddíl 5, cit. z <http://www.ditext.com/ducasse/duc-cont.html> dne 9. 10. 2013.

²⁸ Ducasse poukazuje na příklad cihly, kterou někdo hodí do okna. Zároveň vedle zpívá kanárek a zvukové vlny jeho zpěvu dopadají na sklo též. Je ovšem zřejmé, která z událostí je příčinou následku rozbitého okna, neboť dokážeme intuitivně usoudit podle naší zkušenosti, že se jedná spíše o cihlu než zvukovou vlnu.

²⁹ „*From the ordinary meaning of singular causal statements we cannot draw any conclusions about what causation is. They are simply neutral on this matter.*“ BEEBEE, H. – HITCHCOCK, CH. – MENZIES, P. CH. *The Oxford handbook of causation*. Oxford: Oxford University Press, 2009, s. 15.

³⁰ MILL, J. S. *A System of Logic Ratiocinative and Inductive, Being a connected view of the Principles of Evidence, and the Methods of Scientific Investigation*. Citováno z <http://www.gutenberg.org/files/27942/27942-pdf> dne 14. 9. 2013.

³¹ „*The cause, then, philosophically speaking, is the sum total of the conditions, positive and negative taken together; the whole of the contingencies of every description, which being realized, the consequent invariably follows.*“ Tamtéž.

V tomto teoretickém východisku by bylo možné spatřovat jeden závažný nedostatek, neboť tato definice dovoluje zahrnout do okruhu příčin i podmínky, které nejsou podstatné pro následek, tj. pokud podmínky C, F a G dohromady způsobují E, pak i A, C, F a G způsobují E, ačkoliv podmínka A je pro výskyt E zcela irrelevantní. Nicméně Mill zahrnuje do svého *antecedentu* pouze minimální souhrn podmínek, které jsou pro následek opravdu rozhodující.³² Podle Milla tak je událost *c* příčinou, pokud se jedná o minimálně dostačující podmínky (*minimal sufficient conditions*) pro vznik následné události *e*. Nicméně i tady je problém, protože podmínek předcházejících události *e* je nekonečné množství a určovat z nich ty, které mají a nemají vliv na událost *e*, není realizovatelné vědecky objektivním způsobem, resp. pouze tehdy, pokud by suma podmínek byla omezena na malou škálu.³³

Mackie proto přišel s novou teorií, kterou do jisté míry modifikuje teorii Johna Stuarta Milla a její dopady, když vytvořil tzv. teorii INUS podmínek (podle anglického názvu „*Insufficient but Necessary part of a set of conditions that is itself Unnecessary but Sufficient for the result*“). Podle Mackieho je tak příčina nedostačující, avšak nutnou částí podmínky, která je sama nikoliv nutná, avšak postačující pro výsledek.³⁴ Tedy, podle Mackieho

$c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy a pouze tehdy, pokud událost *c* je alespoň INUS podmínkou události *e*³⁵

Zároveň Mackie zavedl také kritérium tzv. kauzálního pozadí (*causal field*),³⁶ když podle něj jsou kauzální tvrzení vždy relativní vůči nějakému kauzálnímu pozadí. Podle některých autorů, jako například Michaela Scrivena, ovšem pojem příčiny jako INUS podmínky je v případě Mackieho opět odvozován z pojmů, které v sobě implicitně obsahují kauzalitu, byť skrytě. Nutná a dostatečná podmínka jsou totiž termíny, kterými u pojmu kauzality stvořil definici kruhem.³⁷ Mackie také, obdobně jako Mill, nerozlišuje mezi okolnostmi jevu a příčinou tohoto jevu. V neposlední řadě³⁸ pak jeho teorie

³² „*The cause then, philosophically speaking, is the sum total of the conditions positive and negative taken together; the whole of the contingencies of every description, which being realised, the consequent invariably follows. The real cause is, the whole of these antecedents*“ (*ibid.* 214), *namely, the full sufficient condition.*“ PSILLOS, S. Regularity Theories. In: H. Beebe – Ch. Hitchcock – P. CH. Menzies. *The Oxford handbook of causation.* Oxford: Oxford University Press, 2009, xv, 790 s. Oxford handbooks in philosophy, s. 139.

³³ LOSEE, J. *Theories of causality: from antiquity to the present.* New Brunswick, N. J.: Transaction Publishers, s. 96.

³⁴ MACKIE, J. *The cement of the universe: a study of causation.* Oxford: Clarendon Press, 1980, xvi, 329 s. Clarendon library of logic and philosophy.

³⁵ Zajímavá je i jeho analýza nutných a postačujících podmínek. Výrok „*x* je nutnou podmínkou události *y*“ analyzuje „pokud by nedošlo k *x*, nedošlo by k *y*“. A „událost *x* je postačující podmínkou události *y*“ jako „Protože se událo *x*, událo se i *y*“. Protože to není humeovská nedomalítní analýza, pokračuje v analýze výroků dále. První: „předpokládejme, že nedošlo k *x*, potom by nedošlo k *y*“, druhý: „došlo k *x*, tudíž došlo k *y*“.

³⁶ „*In all such cases, the cause is required to differentiate, within a wider region in which the effect sometimes occurs and sometimes does not, the sub-region in which it occurs: this wider region is the causal field.*“ MACKIE, J. L. Causes and Conditions. *American Philosophical Quarterly.* Vol. 2, No. 4, Oct., 1965, s. 255.

³⁷ „*Pojem příčiny lze odvodit pouze z jednoduchého příkladu, který lze demonstrovat, ale který nemůže být definován pomocí pojmů neobsahujících aspoň skrytě kauzalitu. Snaha definovat příčinu nekauzálně by byla jako snaha definovat morálku amorálně.*“ MACHULA, T. *Causa efficiens: příčina účinná a princip kauzality mezi realismem a redukcionismem.* České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2009. Scientia; sv. 3, s. 28.

³⁸ Kromě toho je možné také zmínit námitku Davida Lewise. Předpokládejme, že příčina *a* má dva důsledky: *b* a *c*. *B* nemá žádný další důsledek (je to kauzální slepá ulička), *c* má důsledek *d*. Potom platí, že navzdory faktu, že je *b* kauzální slepá ulička, je nedostatečnou, ale nutnou součástí množiny faktorů (*a*, *b*, *c*), které jsou dostačující, ale ne nutné, pro existenci *d*. Čili: *b* je kauzální slepá ulička a zároveň je příčinou *d*. Druhý problém,

nefunguje v některých vědeckých disciplínách, zejména v procesech ovládaných statistickými zákony.³⁹ Pro právní teorii má ovšem své uplatnění, protože podobným směrem se při svém uvažování vydali i Hart a Honoré a následně i Richard Wright, o nichž bude pojednáno níže.

1.1.4 Kontrafaktuální teorie

Kontrafaktuální teorie vychází opět z Davida Huma, tentokrát ovšem z jeho druhé definice uvedené v *Enquiry*: „*Kdyby nebylo prvního objektu, druhý by nikdy neexistoval*“.⁴⁰ Nejvýznamnějším představitelem této teorie je David Lewis, který právě z Humovy druhé definice kauzality vychází.⁴¹ Podle něj je vhodnější považovat tuto definici za samostatné východisko, nikoliv za alternativní teorii k teorii pravidelné následnosti, jak je tomu u Huma. Je tak nutné vycházet ze základní konstrukce kontrafaktuální teorie,⁴² která říká, že „*kdyby se nebylo stalo c, pak by se nebylo stalo e*“.⁴³ Podle této teorie tedy:

$c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy a pouze tehdy, pokud událost e je kontrafaktuálně závislá na události c , tj. dojde k c a e , přičemž kdyby nedošlo k c , nedošlo by ani k e

I tato teorie ovšem má řadu sporných míst. Zejména se jedná o tzv. problém epifenomenálních účinků (*problem of effects*),⁴⁴ problém souběžné kauzality (*overdetermination*)⁴⁵ a předstihující kauzality (*causal pre-emption*).⁴⁶ K těmto problémům se ještě vrátíme v části zabývající se praktickými problémy v právu. Při těchto případech ovšem nutně vstupuje do hry opět intuitivní před-porozumění kauzálnímu vztahu.

na který poukazuje Lewis, je následující. Mějme události a a b , každá může způsobit c . Pokud však dojde současně k a i b , událost a zabrání události b v tom, aby způsobila c , takže jedinou příčinou c je událost a . Protože platí, že pokud by a nezabránila b , b by způsobilo c , je b nedostačující, ale nutná součást „trsu“ faktorů, které jsou postačující pro c , ale nejsou nutné. B je tedy pod INUS kauzou a zároveň není.

³⁹ „*The INUS interpretation is useful in many causal contexts. However, this modified sufficient-condition analysis fails to account for causal realtions in processes governed by statistical laws.*“ LOSEE, J. *Theories of causality: from antiquity to the present*. New Brunswick, N. J.: Transaction Publishers, s. 99.

⁴⁰ „*If the first object had not been, the second never had existed.*“ HUME, D. *An Enquiry Concerning Human Understanding*, Harvard Classics Volume 37, Copyright 1910 P. F. Collier & Son, citováno z <http://18th.eserver.org/hume-enquiry.html> dne 18. 10. 2013.

⁴¹ „*A promising alternative is not far to seek. Hume's 'other words' – that if the cause had not been, the effect never had existed – are no mere statement of his first definition. They propose something altogether different: a counterfactual analysis of causation.*“ LEWIS, D. *Causation*, *The Journal of Philosophy*. Vol. 70, Is. 17, Oct 11, 1973, s. 556.

⁴² Lewis používá kontrafaktuální analýzu, ovšem snaží se o její reduktivní chápání bez použití modálních pojmů, tj. kauzalita u něj není chápána jako modální pojem.

⁴³ „*True, we do know that causation has something or other to do with counterfactuals. We think of a cause as something that makes a difference, and the difference it makes must be a difference from what would have happened without it. Had it been absent, its effects – some of them, at least, and usually all – would have been absent as well.*“ LEWIS, D. *Causation*, *The Journal of Philosophy*. Vol. 70, Is. 17, Oct 11, 1973, s. 557.

⁴⁴ MACHULA, T. *Causa efficiens: příčina účinná a princip kauzality mezi realismem a redukcionismem*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2009. 92 s. Scientia; sv. 3, s. 30.

⁴⁵ Případy tzv. souběžné kauzality se objevují při multiplicitě kauzálních procesů. Jedná se o situaci, kdy existují nejméně dvě nezávislé současně působící příčiny, z nichž každá by sama o sobě byla způsobitelná vyvolat daný následek. Srov. PAUL, L. A. *Counterfactual Theories*. In: H. Beebe – Ch. Hitchcock – P. CH. Menzies. *The Oxford handbook of causation*. Oxford: Oxford University Press, 2009, Oxford handbooks in philosophy, s. 177.

⁴⁶ Případy tzv. preempce jsou takové případy, kdy C způsobí E , ovšem pokud by C nebylo způsobilo E , jedna nebo více tzv. potenciálních (záložních) příčin by E tak jako tak způsobilo. PAUL, L. A. *Counterfactual Theories*. In: H. Beebe – Ch. Hitchcock – P. CH. Menzies. *The Oxford handbook of causation*. Oxford: Oxford University Press, 2009, Oxford handbooks in philosophy, s. 173.

1.1.5 pravděpodobnostní teorie (teorie probability)

Někteří filosofové vycházející z Humovy skeptické pochybnosti a po následném Popperově poukazu na nemožnost zdůvodnění univerzální pravdivosti indukce na základě samotné indukce⁴⁷ se spíše než na kauzální vztah upírají na metodu pravděpodobnosti. Trvání na teorii, že událost C vždy zapříčiní událost E, není možné prokázat, je možné ji pouze empiricky testovat a na základě toho vyjádřit v pravděpodobnostní formě. Podle prvních zastánců této teorie je pak událost (věcný stav) C pravděpodobnou příčinou E, pokud výskyt události (věcného stavu) C zvyšuje pravděpodobnost výskytu události (věcný stav) E.

$c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy a pouze tehdy, pokud výskyt události c zvyšuje pravděpodobnost výskytu události e

Salmon⁴⁸ pak následně tuto variantu upravil. Důvodem bylo to, že zde jednoznačně existují kauzální sekvence stavů, které nastávají s malou mírou pravděpodobnosti (např. expozice radiace a následný výskyt leukémie, což je např. 5% pravděpodobnost), nicméně je prokazatelné, že takový výskyt je statisticky vyšší v případech, kdy k události C (v tomto případě vystavení radiaci) skutečně dojde.⁴⁹ Podle Salmona by tedy bylo lepší kauzální vztah na základě pravděpodobnostní teorie postavit takto:

$c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy a pouze tehdy, pokud výskyt události c je statisticky významný pro výskyt události e

Tato teorie je poměrně vlivná a její působení je využitelné jak ve vědě, tak i pro běžnou lidskou komunikaci, protože využívá matematických výpočtů jako základů pro objektivní pojetí kauzality. I v právní rovině je její uplatnění možné, a to v několika rovinách, jak bude naznačeno níže.

1.2 Kauzální realismus

Pozice kauzálního realismu neredukují kauzalitu na jiný vztah než kauzální, ale snaží se tomuto vztahu dát význam. Obecně předpokládají, že v kauzálním vztahu se odráží reálný ontologický vztah kauzality a tedy není pouhým myšlenkovým konstruktem, nemůže být redukována na zvyk, jak činí Hume, dokonce ovšem nemůže být odvozována pouze z logického systému podmínek. Podle tohoto pojetí kauzální vztah je vědecky objektivní a lze tedy najít objektivní hledisko pro jeho hodnocení. Jedná se o novo-aristotelovské, potažmo novotomistické teorie, které vytvářejí alternativu k dominantnímu Humeovskému spektru. Všechny vycházejí z přesvědčení o existenci reálného vnějšího světa, který jsme schopni svými smysly a rozumem vnímat.⁵⁰ Ve filosofickém diskursu

⁴⁷ „Neboť princip indukce musí sám být univerzálním tvrzením. Pokusíme-li se tedy pokládat jeho pravdivost za známou ze zkušenosti, pak se objeví přesně týž problém, který vedl k jeho zavedení. Abychom jej zdůvodnili, museli bychom znovu použít induktivní inference; a abychom zase zdůvodnili je, museli bychom předpokládat induktivní princip vyššího řádu a tak dále. Tudíž pokus založit princip indukce na zkušenosti selhává, neboť musí vést k nekonečnému regresi.“ POPPER, Karl R. *Logika vědeckého bádání*. Praha: Oikúmené, 1997, xliv, s. 5.

⁴⁸ Salmon vychází z objektivně vědecké explanace řádu světa, nicméně odlišuje pravděpodobnost od kauzality. Srov. SALMON, W. C. *Causality and explanation*. New York: Oxford University Press, 1998, xiv, s. 58 a násl.

⁴⁹ LOSEE, J. *Theories of causality: from antiquity to the present*. New Brunswick, N. J: Transaction Publishers, s. 106.

⁵⁰ Srov. HARRÉ, R. – MADDEN, E. H. Conceptual and natural necessity. In: R. Groff (ed). *Revitalizing causality: realism about causality in philosophy and social science*. New York: Routledge, 2008, s. 60 „The natural necessity

o kauzalitě se znovu objevuje princip účinné příčiny a pojmání substance a její změny. Podle některých pak problematika kauzálního realismu spočívá v tom, že spíše odkazuje na kauzální intuitivismus.⁵¹

1.3 Kauzální fikcionalismus, pragmatismus a pluralismus

Naopak v protikladu ke kauzálnímu realismu se teorie kauzálního fikcionalismu, pragmatismu a pluralismu shodnou v jednom – koncepcie kauzality není zatím definitivně a jednoznačně vyřešena, z tohoto důvodu nemůžeme reflektovat na objektivní pravdu, ale musíme zkoumat, co je vhodným nástrojem v jednotlivých oblastech lidského života. Pravá podstata kauzality není zřejmá, podobně jako řada jiných základních problémů ji filosofové dosud nedokázali vyřešit konsensuálně.⁵²

Fikcionalistická teorie má svůj předobraz v monumentálním díle Hanse Vaihingera „*Die Philosophie des Als Ob*.“ Vaihinger popisuje principy fikcionalismu následovně: „*Idea, jejíž teoretická nepravdivost nebo nesprávnost a tudíž i její chybnost je uznána, není z tohoto důvodu prakticky nehodnotná a nepoužitelná; pro takovou myšlenkový konstrukt, i přes jeho teoretickou neplatnost může mít významnou praktickou důležitost.*“⁵³ Podle Vaihingera je kauzalita psychologickou součástí našeho vědomí. Tvrdí, že „*kauzalita je vyhovující fikce, která musí být zachována pro svůj užitek*“.⁵⁴

Pragmatická teorie naopak akceptuje učení Jamese, že filosofie by se vzhledem k nejasnostem ohledně gnoseologických a ontologických otázek měla zaměřit na řešení praktických otázek.⁵⁵ V otázce kauzality pak má pragmatický přístup nesporné výhody při hledání odpovědi na otázky praktického rázu, protože „*pragmatický přístup bude mít obvykle daleko méně problémů při řešení problémů předstihující a souběžné kauzality a dalších seriózních sporných otázek, které vznikají v případě nepragmatického přístu-*

in the world is reflected in a conceptual necessity in discourse about the world. Predicates are bound into ensembles by virtue of the joint origin of the properties they ascribe to things, in the natures of those things. When we think there is a natural necessity between manifested properties and hypothesised dispositions, that is, a real connection via the nature of the thing, then we are entitled to make a conceptual link, incorporating the power or tendency to manifest the property within the concept of the thing or substance.“

⁵¹ Např. v díle Michaela Scrivena, či u Strawsona, který jednoznačně doporučuje, aby pojetí filosofické a vědecké bylo v souladu s každodenním chápáním zdravého rozumu. (Srov. MACHULA, T. *Causa efficiens: příčina účinná a princip kauzality mezi realismem a redukcionismem*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2009. Scientia; sv. 3, s. 40).

⁵² Srov. citát: „*V určitém okamžiku si filozofové museli uvědomit prostou, mrzutou, ale nepopíratelnou skutečnost a vyrovnat se s ní: mezi otázkami, které drží evropskou filozofii při životě už více než dva a půl tisíce let, nebyla nikdy žádná z nich vyřešena způsobem, který by všechny uspokojil. Všechny buď zůstávají i nadále kontroverzní, nebo je filozofové zrušili.*“ KOŁAKOWSKI, Leszek. *Metafyzický horor*. Praha: Mladá fronta, 1999, Souvislosti (Mladá fronta), sv. 15, s. 8.

⁵³ „*An idea whose theoretical untruth or incorrectness, and therewith its falsity, is admitted, is not for that mason practically valueless and useless; for such an idea, in spite of its theoretical nullity may have great practical importace.*“ VAHINGER, H. *The philosophy of 'as if': a system of the theoretical, practical and religious fictions of mankind*. Mansfield Center, CT: Martino Pub., 2009, s. viii.

⁵⁴ VAHINGER, Hans a C OGDEN. *The philosophy of 'as if': a system of the theoretical, practical and religious fictions of mankind*. Mansfield Center, CT: Martino Pub., 2009, s. xxxvii.

⁵⁵ „*Pragmatická metoda je primárně metodou řešení metafyzických problémů, které jsou jinak neřešitelné. ... Pragmatická metoda v takových případech spočívá ve snaze o interpretaci těchto pojmů prostřednictvím nalezení jejich praktických důsledků.*“ JAMES, William. *Pragmatismus: nové jméno pro staré způsoby myšlení*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, s. 38.

pu.“⁵⁶ Podle této teorie např. nemá vliv rozlišení mezi myšlenkovou konstrukcí kauzality jako součástí našeho nazíráního poznávání světa a mezi reálně existující ontologickou kauzalitou ve světě. Výsledek pro běžné porozumění kauzalitě je totiž shodný – je nutné naše nazírání brát jako základní element pro posuzování kauzálních řetězců, neboť jiné možnosti v tomto případě nejsou.⁵⁷

Kauzální pluralismus pak je teorie, která tvrdí, že „kauzalita není jedním druhem vztahu či spojením mezi věcmi ve světě. Naopak. Podle všeho jednotný termín příčina je pouze maskováním skryté diverzity.“⁵⁸ Využívá tak více přístupů ke kauzalitě, poukazuje ale i na hermeneutickou rozlišnost významů, byť zůstává shodný jejich název.⁵⁹ Někteří autoři pak považují konceptuální diverzitu pojmu kauzalita za základní problém současného filosofického i vědeckého diskursu.⁶⁰ Podle Godfrey-Smithe tak rozdíl mezi nazíráním konceptem kauzality a kauzalitou v ontologickém pojetí spočívá v odlišných pojmech, které se pouze shodují v názvu. Poukazuje na nutnost ujednocení užívání termínů.⁶¹

2. MODERNÍ PŘÍSTUPY V PRÁVNÍ TEORII

2.1 Hans Kelsen – přičitatelnost a kauzalita

Významný přelomem v chápání vztahu příčiny a následku v právním řádu přináší přístup Kelsenovy ryzí nauky právní. Kelsen vychází z tzv. Humovy teze, která v souhrnu tvrdí, že normativní závěr nelze vyvodit z čistě faktuálních premis. Na základě této teze

⁵⁶ „... pragmatic accounts will usually have a much easier time handling problems with pre-emption, overdetermination, and other serious difficulties for non-pragmatic reductive analyses.“ PAUL, L. A. Counterfactual Theories. In: H. Beebe – Ch. Hitchcock – P. CH. Menzies. *The Oxford handbook of causation*. Oxford: Oxford University Press, 2009, Oxford handbooks in philosophy, s. 163.

⁵⁷ Buď je náš náhled na kauzalitu objektivní a odráží skutečnost a tedy je správný, anebo neodráží skutečnost, ale pouze fenomény, nicméně tyto fenomény jsou intersubjektivní (na základě analogie pak lze usuzovat na obdobnost kauzálního nahlížení všech lidských bytostí). I tento intersubjektivní model je v tomto případě použitelný, protože odpovídá principům spravedlnosti a je jediný možný, byť i nesprávný. Poslední možností je to, že náhled na kauzalitu je zcela subjektivní, tj. není možné usuzovat ani na základě analogie, ale i v tomto případě je jediný možný, který lze použít. Nicméně v takovém případě odpovědnost za činy vede k morálnímu relativismu. Více k tomu viz DOLEŽAL, A. Filosofické a právně-filosofické aspekty kauzality jako východiska pro hledání nových řešení v medicínsko-právních sporech? Část druhá. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. Roč. 3, č. 2, 2013, s. 1–12.

⁵⁸ „Causal pluralism mis the view that causation is not a single kind of relation or connection between things in the world. Instead, the apparently simple and univocal term ‚cause‘ is seen as masking an underlying diversity.“ GODFREY-SMITH, P. Causal Pluralism. In: H. Beebe – Ch. Hitchcock – P. CH. Menzies. *The Oxford handbook of causation*. Oxford: Oxford University Press, 2009, Oxford handbooks in philosophy, s. 326.

⁵⁹ „The causal pluralist, on the other hand, does not believe that one can refer to a single relation *R* to define causation, but that causation is a generic term for a (finite) number of relations *R*₁, *R*₂, *R*₃,..., and that again, for some reason which the causal pluralist has to provide, it is better or more convenient to refer to these notions (or certain combinations of these notions) as „causation“ instead of using their specific names *R*₁, *R*₂, *R*₃,...“ FROYMAN, A. – De VREESE, A. Unravelling the methodology of causal pluralism. *Philosophica*. 81, 2008, s. 74.

⁶⁰ „Perhaps ‚cause‘ is a generic term whose application to the world is parasitic on the semantic properties of a range of terms (such as ‚burn‘ and ‚scrape‘) that pick out specific kinds of physical connection.“ GODFREY-SMITH, P. Causal Pluralism. In: H. Beebe – Ch. Hitchcock – P. CH. Menzies. *The Oxford handbook of causation*. Oxford: Oxford University Press, 2009, Oxford handbooks in philosophy, s. 327.

⁶¹ Např. na základě paradigmatických případů tak, jak to doporučoval Gallie. „As Gallie originally conceived them, ECCs are used to appraise human activities and achievements. There are accepted paradigm cases that exert influence on how the term is used, but the complexity and changeability of the domain is such that there will be no obvious and undeniable rules for extending the application of the term to new cases.“ tamtéž, s. 335.

Kant rozlišuje dvojí nazírání lidského intelektu, kauzální a normativní (*sein a soll*, tj. to co jest a to co má být). Podle Kelsena pak lze ve společenských vědách stanovujících společenský zákon mluvit o principu přičitatelnosti – tak lze rozumět spojení mezi podmínkou normy a sankcí jako následkem, na rozdíl od kauzality, která je přítomna v přírodních vědách. Sepětí u kauzality vyjadřuje modální sloveso „muset“, zatímco v rovině právní (či morální) je tím modální slovesem sloveso „měti“. Taktéž v normativním systému mluvíme o platnosti norem, nikoliv o jejich existenci.⁶² Kelsenovo rozdělení přičitatelnosti jako právního vztahu a kauzality jako vztahu faktického nastolilo otázku po rozlišení faktuální (faktické) a normativní kauzality. Právní teorie a praxe tak nyní při chápání kauzality zahrnuje příčiny o sobě (*cause-in-fact* řešené na základě podmínky *conditio sine qua non*) a jiné normativní aspekty (např. ochranný účel normy, teorii bezprostřední a adekvátní příčiny, omezení rozsahem a účelem právních norem). Podle Kelsena tak

$c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy a pouze tehdy, pokud události typu e pravidelně následují události typu c

$c \rightarrow e$ je vztah přičitatelnosti tehdy a pouze tehdy, pokud skutečnost c je podmínka následku e .

2.2 Hart a Honoré – „common sense“ a INUS systém

Hart a Honoré ve své publikaci z roku 1959 „*Causation in the Law*“ vycházeli z metodologické analýzy běžného jazyka a snažili se prokázat, že pojetí kauzality v právu i v běžném jazyce nezahrnuje jeden koncept kauzálního spojení, ale více koncepcí.⁶³ Pojetí kauzality v právu ovšem podle nich neodráží filosoficko-vědeckou kauzalitu, ale spíše běžné předporozumění kauzality v běžné řeči a běžném smyslu. Takové pojetí je pak relevantní pro aplikační praxi soudů, potažmo pro zákonodárce. Kauzalita je tedy více empirickým než analytickým či logickým vztahem. V návaznosti na Johna Stuarta Milla, podle nějž je příčina souhrnem všech podmínek, pojmají Hart a Honoré kauzalitu také jako souhrn podmínek, nicméně jako právně kauzálně relevantní podmínky považují podmínky, které jsou „*nutným elementem sady podmínek společně dostačujících pro výsledný škodní následek*“.⁶⁴ Hart a Honoré kritizují Millovu teorii zejména z těchto důvodů: 1. problematickou generalizaci kauzality – podle Milla specifikovaný souhrn podmínek vždy následuje událost určitého druhu. Toto zobecnění ovšem nemůže být uplatňováno

⁶² „...kauzalita a přičitatelnost jsou, jak se poznamenává, dva různé druhy funkčního vztahu, v němž jsou vzájemně spojeny dvě skutečnosti, jako podmínka a následek. Rozdíl mezi oběma je v tom, že přičitatelnost (tj. vztah mezi určitým chováním jako podmínkou a sankcí jako následkem) je popsána v morálním nebo právním zákoně, je zřízena volním aktem, jehož smyslem je norma, zatímco kauzalita (tj. vztah mezi příčinou a následkem, který je popsán v přírodním zákoně), je na takovém zásahu nezávislá. Jiný rozdíl mezi kauzalitou a přičitatelností je v tom, že každá konkrétní příčina musí být posuzována jako následek jiné příčiny a každý konkrétní následek (účinek) jako příčina jiného účinku, takže řetěz příčin a následků, odpovídající podstatě kauzality, je v obou směrech nekonečný. Zcela jiná je situace v případech přičitatelnosti. ... Řada přičítání nemá jako řada kauzality neohraňovaný počet členů, nýbrž zásadně jenom dva členy.“ KELSEN, H. *Všeobecná teorie norem*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 39.

⁶³ „... the concept of causation, as we use it in ordinary life, is not a unitary one. There is rather a central concept of physical manipulation or intervention round which cluster a whole group of concepts, which can in a broad sense be termed causal, and which are related in different ways to the central case.“ HART, H. L. A. – HONORÉ, T. *Causation in the law*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 1985, s. XXXIII.

⁶⁴ HONORÉ, T. Necessary and Sufficient Conditions in Tort Law. In: David G. Owen (ed.) *Philosophical foundations of tort law*. Repr. Oxford: Clarendon Press, 1997, s. 366.

při individuálním usuzování, protože je „*nedosažitelné v praktickém usuzování*“. 2. Mill nebere v potaz příčinu v lidském jednání, tj. když jeden člověk druhého ovlivní tím, že mu něco řekne nebo ho k něčemu navede a tím způsobí jeho jednání, což v právním jazyce bude příčinou deliktu. Kauzalita by tak měla vždy zahrnovat dva modely tvrzení v právním diskursu, jednak model zahrnující to, že jedna právní skutečnost (tj. buď lidské jednání nebo událost) způsobuje jinou skutečnost (následek), nebo model tzv. interpersonálního vztahu mezi lidmi, tj. příklad, kdy jeden člověk donutí jiného, aby něco udělal (návod, pomoc, příkaz apod.).⁶⁵ Co se týče první roviny kauz, pak podle Harta a Honorého jsou příčinou (na rozdíl od pouhých podmínek vzniku následku) volní lidské jednání, které bylo zamýšleno k způsobení následků a abnormální skutečnost v konkrétním kontextu, která (ať jeden typ nebo druhý) způsobí změnu stavu v prostředí a v tradičním průběhu.⁶⁶ Druhá rovina pak nabízí interpersonální ovlivnění jiným – v tomto případě by se pak mělo podle autorů spíše užívat pojmu důvod („*reason*“) než příčina („*cause*“).⁶⁷

Hart a Honoré, podobně jako Mackie, v konečném důsledku využívají INUS systému kauzality, tj.

$c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy a pouze tehdy, pokud událost c je alespoň INUS podmínkou události e

byť v jejich pojetí jsou jisté rozdíly.⁶⁸

V části, která se zabývá právní problematikou, se Hart a Honoré vypořádávají s autory, zastávajícími tzv. teorii kauzálního minimalismu,⁶⁹ tj. s teorií, která tvrdí, že relevantním prvkem pro posouzení kauzálního vztahu v právním řádu je pouze institut *conditio sine qua non*. Na druhou stranu, v protikladu k jiným kritikům,⁷⁰ přikládají velkou váhu rozlišení mezi tzv. kauzálními a nekauzálními instituty, přičemž do první kategorie řadí nutnost a pozdější intervenci, tj. jinou událost nebo jednání, které poruší kauzální řadu, a do druhé kategorie pak nekauzální instituty pravděpodobnosti, omezení rozsahem působnosti právních předpisů a teorií *equity*.⁷¹ Na příkladech analýzy jednotlivých judikátů (zejména anglických a amerických) se pak snaží poukázat na to, že jistý typ kauzálního uvažování soudy ve své praxi běžně využívají.⁷²

⁶⁵ Hart a Honoré uvádějí tento příklad: „*it may be that X simply shot Y or it may be that he made a soldier under his command shoot him.*“ HART, H. L. A. – HONORÉ, T. *Causation in the law*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 1985, s. 23. V kontinentálním prostředí se taktéž používá termínu psychická kauzalita, kdy škodní jednání je jen reakcí na jednání první.

⁶⁶ Tamtéž, s. 33 a násl.

⁶⁷ Tamtéž, s. 51 a násl.

⁶⁸ K diferenciaci u jednotlivých problematičtých kauzálních případů a kritických připomínek k těmto teoriím srov. zejména MACKIE, J. *The cement of the universe: a study of causation*. Oxford: Clarendon Press, 1980, Clarendon library of logic and philosophy. Kapitola 5, s. 117–142 a HART, H. L. A. – HONORÉ, T. *Causation in the law*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 1985, s. xxxvii–xlii.

⁶⁹ Např. BECHT, A. C. – MILLER, F. W. *The Test of Factual Causation in Negligence and Strict Liability*, St Louis, Miss.: Washington University Studies, 1961, s. 224.

⁷⁰ Např. GREEN, L. The Causal Relation Issue in Negligence Law. *Michigan Law Review*. Vol. 60, no. 5, 1962, s. 543–576.

⁷¹ Podle nich je totiž odlišné tvrdit, že nahrazení kauzálních institutů jinými instituty, které budou brát více ohled na právní politiku, je vhodné a správné, nebo tvrdit, že se kauzální instituty tak jako tak v reálném rozhodování soudů v současné době nevyskytují a jsou nahrazovány nekauzálními instituty „*It is one thing to urge the replacement of causal notions by considerations of legal 'policy', and another to urge that there is nothing to replace: the first may be desirable, but second may be false.*“ HART, H. L. A. – HONORÉ, T. *Causation in the law*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 1985, s. 5.

⁷² Jednak v případě *csqn* podmínek, jednak pak i v uvažování o přerušení kauzálního řetězce.

2.3 Wright – NESS systém

Podobně jako Hart a Honoré i Wright vychází z koncepce, která se soustředí na problematiku příčiny jako celku podmínek. Zároveň jednoznačně tvrdí, že kauzalita je koncept faktuální, nikoliv politický či normativní. Aby nastavil svou teorii, kritizuje své předchůdce, že nemístně míchají kauzální a nekauzální faktory. Jako příklad kauzálního skeptika (legálního realisty) rozebírá dílo Wexe Maloneho a jeho tezi, že odlišní lidé mohou v odlišném kontextu identifikovat příčinu nějakého následku odlišně.⁷³ Kauzalita tak podle Maloneho závisí na důvodech, pro které je zkoumána.⁷⁴ Na základě tohoto příkladu vznáší proti Maloneho argumentaci Wright námitky – podle něj Malone dostatečně nerozlišuje nekauzální zkoumání a kauzální zkoumání. Zatímco nejprve musí soud provést politický (normativní) soud, následně provede kauzální šetření.⁷⁵ Wright proto rozlišuje tři kroky při řešení právní odpovědnosti – za prvé zkoumání ostatních odpovědnostních podmínek, za druhé zkoumání faktuální kauzality⁷⁶ a za třetí zkoumání problematiky bezprostřední a adekvátní příčiny.

Ze stejného důvodu, tj. nedostatečného rozlišení kauzálních a nekauzálních institutů při zkoumání právní odpovědnosti, kritizuje Wright i Harta s Honorém. Jejich koncepce podle Wrightových slov spočívá v tom, že příčina je faktorem, který činí změnu tím, že mění očekávaný průběh událostí. Wright kritizuje Honorého a Harta, že jejich koncepce, která stanoví, že rozdíl mezi příčinou a pouhou podmínkou spočívá buď ve volném jednání člověka, nebo v abnormální události, není čistě kauzální – naopak zahrnuje v sobě široké nekauzální prvky. Rozlišení příčiny a pouhé podmínky pak obdobně jako u Maloneho spočívá v intuitivním posuzování hodnotícího subjektu.⁷⁷

Wright na základě těchto kritik vytváří pozitivní systém, který by měl tyto chyby odstranit. Na základě Hartových a Honorého myšlenek vytváří Wright NESS (Necessary Element

⁷³ V návaznosti na toto Maloneho pojetí pak ekonomičtí analytici práva hájili svou hospodářskou koncepci práva jako nástroje zvyšování sociálního bohatství. Z toho důvodu podle nich, ale i podle Maloneho nemá kauzální usuzování v deliktním právu žádnou relevanci. Malone poukazuje na tento příklad: Postarší zaměstnanec s trvalou srdeční vadou zemře v důsledku selhání srdce při výkonu triviální činnosti pro svého zaměstnavatele. Podle Maloneho pak medicínský odborník nejspíše usoudí, že triviální úkon pro zaměstnavatele nebyl příčinou smrti, protože ji bude považovat za součást banální recidivy choroby, se kterou si medicínská věda neumí poradit. Oproti tomu soudce může ponechat porotu, aby rozhodla, zda předmětný triviální úkon byl pracovní.

⁷⁴ Ještě názornější případ odlišného posuzování kauzality je následující: nezletilý mladík řídí auto po cestě, na které se válí rozsypaný štěr, přičemž jeden z kamenů trefí pěšího. Kdo zapříčinil právně relevantní kauzalitu? Sousedé mohou říci, že to byli rodiče mladíka, kteří ho nechali řídit, byť byl nezletilý. Silniční konstruktér může příčinu spatřovat ve špatné úpravě silnice. Učitel fyziky pak moment síly dopadu pneumatiky na kámen a odraz. Podle Maloneho je tedy kauzální determinace ovlivněna naším nahlížením.

⁷⁵ K příkladu: Nejprve soud posoudí, zda takové jednání vůbec spadá do pracovněprávního sporu o náhradu škody (úvaha, zda triviální úkon byl pracovněprávním jednáním), což je nekauzální soud, následně pak bude medicínský expert soudcem přímo vyzván k tomu, aby rozhodl, zda je zde příčinná souvislost mezi tímto úkonem a srdeční příhodou. To je soud kauzální.

⁷⁶ Wright na základě toho tvrdí: „*First, those potential causes that may give rise to tort liability are identified. We are not interested in all the possible causes, but only those that were tortious. This is the tortious-conduct inquiry. Policy considerations determine whether certain conduct will be treated as tortious. The second step, after the identification of tortious conduct which may have contributed to the injury, is the application of the actual-causation requirement, which requires that the tortious conduct actually have contributed to the injury. This is the causal inquiry. At this stage it is irrelevant that there may also be other contributing factors (causes).*...“ WRIGHT, R. W. Causation in Tort Law. *California Law Review*. Vol. 73, is. 6, 1985, s. 1744.

⁷⁷ Tamtéž, s. 1745 a násl.

of a Sufficient Set) test. „Podle teorie NESS platí, že konkrétní podmínka byla příčinou specifických následků tehdy a pouze tehdy, když byla nutným elementem z řady antecedentů aktuálních podmínek, která byla dostačující pro výskyt následku“.⁷⁸ Wright poukazuje na tradiční nedostatky „but for test“, který nedokáže vyřešit problematické aspekty tzv. předstihující kauzality („preemptive causation“).⁷⁹ Jeho esence spočívá v tom, že

$c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy a pouze tehdy, pokud událost c je NESS podmínkou události e .

2.4 Epstein – kauzální paradigmaty a absolutní objektivní odpovědnost

Zcela odlišně od tradičních systémů deliktivního práva se pokusil nastavit systém odpovědnosti Richard Epstein.⁸⁰ Jeho systém je založen na odpovědnosti, která je položena na základech individuální autonomie a odpovědnosti, která je posuzována na míře způsobení újmy jiným. Epstein je tak zastáncem objektivní odpovědnosti a do svých úvah vůbec nezahrnuje institut zavinění a dokonce ani institut možnosti liberace v případě nepředvídatelné okolnosti (*vis maior*) způsobující škodu. Epstein zakládá svou teorii na tzv. kauzálních paradigmaty, tj. obecných případech, ze kterých na základě analogického usuzování dovozuje příčinnou souvislost ke způsobené újmě. Kritizuje „but for test“, protože zahrnuje příliš mnoho případů a následně tyto případy musí být přezkoumány na základě nekauzálního institutu bezprostřední příčiny. Proto využívá již zmíněných paradigmatických případů, z nichž na prvních místech uvádí případy „A udeří B“, čímž míní, že A aplikuje sílu a touto způsobí újmu B nebo zásah do jeho vlastnického práva, dále „A vystraší B“ (opět širěji interpretované), „A způsobí, že B udeří C“, „A vytvoří nebezpečné podmínky, které způsobí újmu B“, a další. Podle Epsteina tak

$c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy a pouze tehdy, pokud vztah události c s následkem e analogicky odpovídá některému z paradigmatických případů kauzality

Tato teorie je ovšem kritizována ze dvou stran – za prvé paradigmatické případy kauzality jsou definovány kruhem (tj. opět v sobě implicitně obsahují příčinnost)⁸¹ a za druhé je jejich výčet omezený.⁸² Pokud se této omezenosti chceme bránit vzrůstajícím počtem kauzálně-paradigmatických případů, pak dojde k tomu, že tato teorie přestává mít vhodnou míru obecnosti a každý případ nakonec bude posuzován *ad hoc* individuálně.

2.5 Moore – metaetika a objektivní kauzalita

Moderní analýza kauzality v podání teoretika trestního práva Michaela Moora je pro jednoduché krátké shrnutí poměrně složitá, nicméně vychází z metaetické sémantické analýzy sloves, kterou konfrontuje s morální teorií odpovědnosti.⁸³ Ta je podle něj

⁷⁸ „As elaborated here, the NESS test states that a particular condition was a cause of a specific consequences if and only if it was necessary element of a set of antecedent actual conditions that was sufficient for the occurrence of the consequence.“ Tamtéž, s. 1774.

⁷⁹ Více k Wrightovu NESS systému v článku DOLEŽAL, A. Filosofické a právně-filosofické aspekty kauzality jako východiska pro hledání nových řešení v medicínsko-právních sporech? *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. Roč. 2, č. 3, 2012, s. 1–16.

⁸⁰ EPSTEIN, R. A. Intentional Harms. *The Journal of Legal Studies*. Vol. 4, No. 2, Jun., 1975, s. 391–442.

⁸¹ WRIGHT, R. W. Causation in Tort Law. *California Law Review*. Vol. 73, Is. 6, 12-31-1985, s. 1752.

⁸² BORGIO, J. Causal paradigms in Tort Law. *Journal of Legal Studies*. 1979, Vol. 8, 419, s. 440 a násl.

⁸³ Moore zastává deontologickou pozici etiky, s tím, že v metaetice se přiklání k naturalisticko-realistickému přístupu.

postavena na základech korektivní spravedlnosti v občanském právu a na základech retributivní spravedlnosti v právu trestním.⁸⁴ Proč bychom v právu měli využívat příčinné souvislosti? Podle Moora kvůli tomu, že kauzalita má vliv na naše vnímání morální odpovědnosti,⁸⁵ dokonce podle Moora „absence kauzality eliminuje odpovědnost“.⁸⁶ Moore považuje za nutné využít metafyzické základy při hledání odpovědi na to, co skutečně kauzalita je, a využít je při etickém rozhodování. Moore kritizuje generalizační teorie, přičemž odlišuje tři základní: za prvé ty, které nazývá teorie analytické redukce, jež vycházejí z toho, že singulární vztahy a obecné vztahy jsou synonymické, za druhé ty, které nazývá teorie metafyzické redukce, jež vycházejí z toho, že singulární a obecné vztahy jsou identické, a za třetí teorie nomologické redukce, které poukazují na to, že je zde jistý druh ekvivalence, ačkoliv nelze využít kritéria identity ani kritéria synonymity.⁸⁷ Moore odmítá všechny tyto teorie a považuje kauzalitu za singulární vztah⁸⁸ mezi věcným stavem C a věcným stavem E, tj. podle Moora

$c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy a pouze tehdy, když na základě jedinečné změny věcného stavu c se objevil následný jedinečný věcný stav e v časoprostorovém okolí změny.

3. PRÁVNÍ ODPOVĚDNOST – JEJÍ FUNKCE A FUNKCE KAUZALITY

Po výše uvedeném shrnutí kauzálních teorií v právu i v jejich vědeckém pojetí, či pojetí tzv. běžného jazyka je nutné položit si otázku, zda v důsledku současné nejistoty ohledně definitivně správného pojetí kauzality ve filosofickém diskursu je vhodné institut příčinné souvislosti využívat jako klíčové vodítko při uplatňování právní odpovědnosti. Někteří teoretici, zejména kauzální minimalisté, kteří mají své zastánce mezi teoretiky ekonomické analýzy deliktního práva,⁸⁹ navrhují proto odlišná kritéria pro řešení náhrad za způsobitelné újmy na základě tzv. teorie přiměřeného riziku.⁹⁰ Chceme-li ovšem odpovědět na otázku, zda by institut příčinné souvislosti měl být i nadále využíván, je nutné si alespoň ve stručnosti odpovědět na tyto položené otázky: 1. Jaká je funkce deliktního práva? 2. Jaká je funkce kauzality v právu? 3. V kterých případech selhávají současné vytvořené kauzální testy a modely? Poslední otázka bude řešena v další kapitole, první dvě v kapitole této.

⁸⁴ STAPLETON, J. Choosing what we mean by „Causation“ in the Law, *Missouri Law Review*. 73, 2008, s. 465.

⁸⁵ „If causation matters to serious moral blameworthiness, then the legal regimes we have are (at least roughly) the regimes we should have. If causation is irrelevant to the existence or the degree of an actor's moral blameworthiness, however, as the dissenting views in criminal law and tort law theory hold, than the alternative legal regimes just sketched should be preferred. The moral relevance of causation is thus central ...“ MOORE, M. S. *Causation and responsibility: an essay in law, morals, and metaphysics*. New York: Oxford University Press, 2009, s. 22.

⁸⁶ Tamtéž, s. 77.

⁸⁷ Tamtéž, s. 472 a násl.

⁸⁸ Částečně singulární. Moore odmítá striktně singulární vztah kauzality v pojetí Elizabeth Anscombe, která odmítá jakékoli kauzální zákonitosti.

⁸⁹ Počátek této školy lze datovat do 60. let 20. století a je spojen se jmény Ronalda Coase a Guida Calabresioho.

⁹⁰ Ideje této teorie spočívá v tom, že jednání, které ve své podstatě riskuje způsobení určité újmy, je již samo základem pro vznik odpovědnosti, není nutná příčinná souvislost mezi protiprávním jednáním a újmou. V rukách jednajícího je pak plná kompetence za jednání obnášející možnost vzniku škody. Zda se tato možnost realizuje, je irrelevantní vzhledem k tomu, že to není jeho zásluhou, zda v konečném důsledku škoda vznikla, ale závisí to na okolnostech mimo dispozice jednajícího subjektu. Srov. zejména FLETCHER, G. P. Fairness and Utility in Tort Theory. *Harvard Law Review*, Vol. 85, No. 3, Jan., 1972, s. 537–573.

3.1 Funkce deliktního práva

Při hledání funkce deliktního práva je nutné přihlížet zejména k tomu, že pozitivní právo je „*lidským konstruktem vytvořeným za účelem dosažení určitých cílů.*“⁹¹ Cílem práva je zejména snížení společenské entropie, tj. snížení chaosu a vytvoření řádu, který by nejlépe zajišťoval prosazení individuálních zájmů jednotlivce tak, aniž by byly poškozovány zájmy společnosti a aniž by byl narušován dominantní morální diskurs v dané společnosti. K zachování morálních principů se normativní texty nutně musí vypořádat s principy spravedlnosti, které jsou intuitivně poznávány subjektem práv, tj. člověkem. Co se týče funkce deliktního práva, názory jednotlivých teoretiků se různí v tom, zda je dominantním prvkem při normotvorbě této části civilního práva spíše funkce kompenzační⁹² a funkce reparační,⁹³ či zda má nejvíce odrazet preventivní funkci. V současné době nejčastěji akceptovaný pohled reflektuje na tzv. korektivní spravedlnost, tj. spravedlnost vyrovnávací. Tato teorie zahrnuje ideu, že odpovědnost napravuje nespravedlnost, která vznikla na základě jednání jedné osoby vůči osobě druhé. V morální rovině podchytil uvedený nástroj již Aristoteles v Etice Nikomachově.⁹⁴ V současném civilním právu se tato teorie projevuje zejména v deliktním právu, podle něhož soudce jako „ztělesněná“ spravedlnost má jediným rozhodnutím vyrovnat nespravedlivé újmy i obohacení a má být obnoven stav před nespravedlivým jednáním.⁹⁵ Pro korektivní spravedlnost je tedy nutný princip korelativnosti subjektů v odpovědnostním vztahu, nespravedlnost musí být obnovena na obou stranách (tj. i na straně poškozeného i na straně škůdce). Právo na jedné straně inherentně zahrnuje povinnost druhého toto právo neporušit. Korektivní spravedlnost tedy akceptuje primární povinnost neškodit, která má být dodržována, a sekundární povinnost, která v případě porušení primární povinnosti vznikne. Oproti tomuto systému systém vypracovaný na základě ekonomické analýzy práva (*Law and Economics* systém) odmítá stavět svou teorii na intuitivních etických soudech zahrnujících spravedlnost a snaží se vypracovat ekonomickou analýzu na základě alokace zdrojů,⁹⁶ která je podstatná pro maximalizaci benefitů ve společnosti

⁹¹ CALABRESI, Guido. *Concerning Cause and the Law of Torts*, citováno podle POSTEMA, Gerald a kol. *Philosophy and the Law of Torts*, Cambridge University Press, 2001, s. 139.

⁹² Teorie kompenzační spravedlnosti vychází z toho, že vzniklé ztráty, které jsou nezasloužené či závadné z morálního hlediska, mají být kompenzovány – v podstatě se tak jedná o distributivní spravedlnost. Na jisté problémy poukazuje Postema: „*Takto uvedené pravidlo však bohužel nedostatečně osvětluje praktickou aplikaci deliktního práva, protože zachycuje pouze ideální distribuování výhod /benefits/ a zátěží /burdens/ a nelze tak jednoduše aplikovat na jiné právní události než jsou lidská jednání; lidské jednání je tak esenciálním komponentem pro kompenzační schéma. Kompenzační spravedlnost tak lze v podstatě chápat jednoduše jako distributivní spravedlnost aplikovanou za speciálních sociálních podmínek.*“ POSTEMA, Gerald J. Introduction: Search for an Explanatory Theory of Torts. In: Gerald J. Postema (ed.) *Philosophy and the Law of Torts*. Cambridge Studies in Philosophy and Law, 2001, s. 8.

⁹³ Podobně i spravedlnost restorativní má za cíl odčinit vzniklou újmu, nicméně nikoliv pouze její kompenzací, která je nedostačující, ale i v souladu se zohledněním dalších zájmů poškozeného. Nicméně i ta se podřizuje zájmům distributivní spravedlnosti.

⁹⁴ Aristoteles odlišuje právě distributivní spravedlnost od spravedlnosti korektivní, přičemž distributivní spravedlnost operuje s přerozdělováním toho, co je dělitelné, zatímco účelem korektivní spravedlnosti je vyrovnávací mechanismus v případě transakcí (ať už volních či nikoliv) mezi stranami, spočívající v odstranění nespravedlivého obohacení na jedné straně a korespondující nespravedlivé újmy na straně druhé. Srov. ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 3., nezměn. vyd. Praha: Rezek, 2009.

⁹⁵ WEINRIB, E. J. Corrective Justice in a Nutshell. *The University of Toronto Law Journal*. Vol. 52, No. 4 Autumn, 2002, s. 349–356.

a minimalizaci celkových nákladů z protiprávních jednání. Účelem deliktčního práva podle *Law and Economics* je tak minimalizace nákladů ze škodných událostí, a proto klade důraz na preventivní funkci práva. Pro systém korektivní spravedlnosti je tradičně vhodné vycházet z kauzálního modelu právní odpovědnosti, zatímco systém ekonomické analýzy práva se snaží spíše využívat teorií přiměřeného riziku.⁹⁷

Není účelem tohoto článku komplexně srovnávat základy obou teorií, obě mají své výhody i nevýhody. Zatímco se zdá, že teorie korektivní spravedlnosti je bližší našemu intuitivnímu posuzování morální správnosti, ekonomická analýza může poskytnout vhodnější model pro utilitaristicky pojímanou koncepci právního systému.⁹⁸ V evropském systému dominuje model odpovědnosti založený na prokázání kauzálního nexu, který více odpovídá morální intuici běžného člověka.⁹⁹ To se odráží i v lingvistické analýze našeho jazyka, který implicitně předpokládá příčinné souvislosti ke vzniku odpovědnosti.¹⁰⁰ V případě teorie přiměřeného riziku je nutné uvažovat o tom, zda by tento, byť možná vědecky korektnější, ale protiintuitivní systém nebyl z hlediska jeho prospěšnosti pro společnost méně vhodný. Zároveň by bylo nutné posadit deliktční právo na zcela odlišné základy. Již samotné jednání riskující možný vznik újmy někomu by se v takovém případě stalo základem pro odpovědnost, samotná kauzalita by na právní odpovědnost neměla vliv. Každý z jednajících, který by navyšoval riziko, by i v případě, že újma nevznikne, přispíval do obecných fondů, ze kterých by se hradily eventuální vzniklé újmy.¹⁰¹ Jak

⁹⁶ CALABRESI, G. Some Thoughts on Risk Distribution and the Law of Torts. *The Yale Law Journal*. Vol. 70, No. 4, Mar., 1961, s. 499–553.

⁹⁷ „Jak již bylo zmíněno, korektivní spravedlnost je jedním ze dvou dominantních teoretických přístupů k teorii současného deliktčního práva. Druhým přístup je tzv. přístup zákona a ekonomiky (*Law and Economics*). Každý z nich má řadu argumentů, které mají ospravedlnit svou nadřazenost nad druhou stranou. Ve prospěch korektivní spravedlnosti mluví zejména argument, že tato teorie poskytuje patrně přesvědčivější vysvětlení pro požadavek kauzality, než dokáže teorie *Law and Economics*. ... Pro teoretiky korektivní spravedlnosti, se nabízí přesvědčivější obrana pro kauzality, neboť ta „je přetrvávajícím požadavkem deliktční odpovědnosti skrze století.“ Nutí nás spatřovat kauzality jako integrální součást jednoduché normativní koncepce, která zahrnuje žalobcovu újmu a žalovaného zavinění...“ SCHROEDER, Ch. H. Corrective Justice and Liability for increasing risks. *UCLA Law Review*. Vol. 37:439, 1989.

⁹⁸ Zdá se ovšem, že tato teorie nemůže plně osvětlit původ deliktčního práva, resp. tort law. Vezmeme-li v úvahu historickou genezi a úpravy vzájemných vztahů v archaických společnostech, pak je zřejmé, že tyto se snaží odrážet intuitivní lidské hledání spravedlivého, nikoliv ekonomicky nejhodnějšího modelu. To ovšem neznamená, že je teorie korektivní spravedlnosti i vhodnější *de lege ferenda*, nicméně je nutné přihlédnout ke kulturnímu rámci, ve kterém se současné právní prostředí pohybuje.

⁹⁹ Současně je zde nutné zmínit, že *Law and Economics* rovněž přichází s vlastní koncepcí kauzálního nexu, byť někteří významní zastánci *Law and Economics* její roli odmítají (např. Coase, Posner, Landes). Kauzální teorie *Law and Economics* řeší řadu problémů, které v praxi vyvstávají. Účelem tohoto kauzálního nazírání v normativní kauzalitě jako součásti odpovědnostního schématu je dosažení odstrašujícího účinku. Někteří teoretici *Law and Economics* pak rozlišují mezi prospektivní a retrospektivní kauzalitou – přičemž retrospektivní kauzalita vychází z kontrafaktuálního modelu (pokud by nedošlo k jednání/události, nedošlo by k následku) a směřuje do minulosti (backward-looking causation), zatímco prospektivní kauzalita směřuje k poznání *ex ante*, tj. zda jednání / událost / zvýší pravděpodobnost následku. Toto rozlišení navazuje na Calabresioho teorii a rozvedli ji například Rizzo a Miceli. Podrobná analýza kauzálního nazírání u školy *Law and Economics* srov. BEN-SHAHAR, O. Causation and foreseeability, citováno dne 3. 11. 2013 z <http://encyclo.findlaw.com/3300book.pdf>, In: BOUCKAERT, B. – DE GEEST, G. – ELGAR E. (ed). *Encyclopedia of Law and Economics*, 2000. Pro výše uvedenou kontrafaktuální a probabilistickou teorii modelace srov. viz výše v tomto článku.

¹⁰⁰ Srov. MOORE, M. S. *Causation and responsibility: an essay in law, morals, and metaphysics*. New York: Oxford University Press, 2009, s. 4–19.

¹⁰¹ Např. MOORE, M. S. *Causation and responsibility: an essay in law, morals, and metaphysics*. New York: Oxford University Press, 2009, s. 22.

ovšem poukazuje Bydlinski, pokud by oběti byla přislíbena kompenzace bez jakýchkoliv jiných požadavků, pak by masivně narostl počet nárokovaných škodních událostí.¹⁰²

Teorie ekonomické analýzy práva má výhodu v tom, že nemusí nutně hledět na problematiku determinismu a svobodné vůle, zatímco kauzálně orientované modely nutně kladou rozpornost do systému filosofie, která by uznávala deterministický a inkompatibilistický náhled na pojetí lidské svobody.¹⁰³

3.2 Funkce kauzality

Základní funkce kauzality lze rozřadit do tří složek:

- a) funkci předpokládaného následku (*forward-looking theory*) – tato funkce má osvětlit to, co se stane, známe-li dopředu určité podmínky. Na základě našich domněnek pak můžeme vyslovit předpoklady pro to, co bude následovat, tj. vyvozuje se budoucnost na základě těchto předpokladů.
- b) funkce vysvětlující následek (*backward-looking theory*) – co se stalo lze vysvětlit na základě znalostí podmínek, které byly příčinou následné události. Stejně jako v předešlém případě je nutné znát celý komplex podmínek, na základě něj lze pak usoudit na existenci příčinné souvislosti.
- c) přiřítající odpovědnost (*attributive theory*) – na základě této funkce se rozhoduje o tom, jaké jednání a v jaké míře způsobilo následek ve vnějším světě.

Pro systém právní odpovědnosti jsou důležité zejména funkce vysvětlující následek a funkce přiřisující následek, nicméně i odraz funkce predikce lze nalézt v institutu předvídatelnosti škody. Zdá se, že pokud by v přírodních vědách existoval jednoznačný konsensus u problematiky příčiny a následku, pak by bylo lze užít tento i pro právní vědu.

4. KAUZALITA V PRAKTICKÉ ROVINĚ – S JAKÝMI PROBLÉMY SE MŮŽEME SETKAT A JAK JE ŘEŠIT

Bohužel však takový konsens nebyl dosažen. Existují monistické teorie, které poukazují na to, že existuje pouze jeden typ kauzálního vztahu: kauzální pluralisté, kteří tvrdí, že pod pojem kauzálního vztahu lze zahrnout více rozličných vztahů, nicméně všechny naplňují obdobný abstraktní model, proto je vhodné je zkoumat pod jednotícím kritériem kauzality, a kauzální eliminativisté (jako např. Russell), kteří tvrdí, že veškeré užití slova „kauzalita“ by při vědeckém přístupu mohlo být nahrazeno jiným, vhodnějším konstruktem. V právu jako praktickém nástroji pro realizaci vztahů ve společnosti se objevuje větší množství termínů sjednocených pod pojem kauzalita. Na základě pragmatického testu užitečnosti je pak vhodné u jednotlivých kauzálních teorií využít jejich akceschopnost pro právní řád, protože svá omezení mají všechny tyto teorie.¹⁰⁴

¹⁰² BYDLINSKI, F. Causation As A Legal Phenomenon. In: L. Tichý, (ed). *Causation in Law: Praha 2007*. Beroun: IFEC, 2007, s. 12 a násl.

¹⁰³ Nicméně se domníváme, a to i vzhledem k užití práva jako nástroje pro optimalizaci společenských vztahů, že v právu je vhodné využívat i takových nástrojů (nevyvratitelných domněnek), které odrážejí nejpříjemnější lidské nazírání, byť nutně nemusí korespondovat se skutečností. Tak tomu je např. u otázek svobodné lidské vůle, či právě problematiky příčiny a následku.

4.1 But for test (conditio sine qua non – dále rovněž „csqn“)

V právu se jako primární element využívá kontrafaktuální teorie spjatá s tzv. „but for“ testem, neboli podmínkou *conditio sine qua non*, považovanou za faktuální podmínku kauzality. Tato podmínka je vyjádřena i v principech PETL v článku Článek 3:101 následujícím způsobem: „*Jednání nebo opomenutí (dále jen jednání) je příčinou škody poškozeného, jestliže by při neexistenci takového jednání škoda nevznikla.*“ Úskalí spojených s čistým využitím této formulace je celá řada:

První spočívá v problematice nekonečné řady příčin ve smyslu obecné kauzality, které musí být určitým způsobem omezeny. Příčina v tomto případě musí být právně relevantní, čímž ovšem z čistě faktického úsudku přecházíme do roviny normativního usuzování o subsumpci daného jednání pod kritérium stanovené v normativním řádu. Zde lze za omezení považovat zejména taková normativní kritéria jako je ochranný účel normy, adekvátnost a bezprostřednost příčiny, přerušení kauzálního řetězce (psychologická kauzalita), či předvídatelnost újmy. Problém také spočívá v tom, že ve vědeckém smyslu nelze mluvit o jediné příčině, protože ta bez dalších podmínek by následek nezpůsobila.

Druhé spočívá v případech tzv. kauzální nejistoty, kdy nelze provést jasné a přesvědčivé důkazy o stoprocentní příčinné souvislosti. Tento problém je spojen např. s problematikou multikauzálních škod a jejich prokazování, v případě kdy existuje kauzální nejistota o tom, zda škůdce skutečně způsobil újmu. Typicky se jedná např. o medicínsko-právní spory, kdy známe vstupní jednání, známe i výsledný následek, ale vlastní průběh je zcela nejasný (mluví se o tzv. elementu černé skříňky). Z tohoto důvodu se množí názory, že právě v medicínskoprávních sporech by bylo vhodnější využít jiných modelů,¹⁰⁵ např. právě zmiňované teorie předpokládaného rizika, případně obecného pojištění a uhrazení na základě objektivní odpovědnosti nebo případně řešení situace na základě pravděpodobnostní teorie¹⁰⁶ a využití modelu kauzálně proporcionální odpovědnosti,¹⁰⁷ případně modelu dělené odpovědnosti.¹⁰⁸ Možným východiskem je také procesní prostředek obrácení důkazního břemene, který ve své podstatě může čistě faktickou kauzality proměnit do nekauzálního institutu.¹⁰⁹

Třetí problém je pak spojen s problematikou předstihující kauzality a souběžné kauzality. V prvním případě mluvíme o takovém jednání, které by vedlo k určitému následku, nicméně bylo předstíženo jiným jednáním, které způsobilo totožný následek dříve. Výsledek by ovšem nastal i na základě pouhého prvního jednání.¹¹⁰ V druhém případě

¹⁰⁴ Srov. k tomu LOSEE, J. *Theories of causality: from antiquity to the present*. New Brunswick, N. J: Transaction Publishers, s. 175. Veškeré teorie jsou buď příliš inkluzivní nebo naopak příliš exkluzivní či obojí.

¹⁰⁵ Blíže k tomu např. DOLEŽAL, T. Kompenzační schémata v případě odpovědnosti zdravotnických pracovníků za škodu na zdraví. *Právník*. Roč. 150, č. 10, 2011, s. 987–1003.

¹⁰⁶ Srov. BYDLINSKY, F. Causation as a Legal Phenomenon. In: L. Tichý (ed). *Causation in Law: Praha 2007*. Beroun: IFEC, 2007, s. 11.

¹⁰⁷ K tomu srov. např. GILEAD, I. Kauzální proporcionální odpovědnost – základní kategorie a právně-politické úvahy. In: L. Tichý – J. Hrádek. *Prokazování příčinné souvislosti multikauzálních škod*. Praha: Centrum právní komparatistiky, Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2010, s. 11 a násl., nebo OLIPHANT, K. Anglické právo a proporcionální odpovědnost. Tamtéž, s. 30 a násl.

¹⁰⁸ Srov. KOCH, B. A. Kauzalita a dělená odpovědnost z hlediska rakouského práva. Tamtéž, s. 46 a násl.

¹⁰⁹ HART, H. L. A. – HONORÉ, T. In: S. Turner (ed). *Causality*, 1st ed. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 2010, p. cm. Vol. II, s. liv.

¹¹⁰ Typický příklad uvádí např. Wright následovně: „*Například D zastřelí P přesně v okamžik, kdy se P chystá*

mluvíme o takové situaci, kdy nelze učinit objektivní závěr, která událost způsobila následek, nicméně alespoň jedna z těchto událostí musela následek způsobit.¹¹¹

Čtvrtý problém vzniká v souvislosti s újmou vzniklou na základě nekonání (u tzv. omisivních deliktů). Např. Moore nepovažuje nekonání za událost (jednání), tj. ani za událost (jednání) způsobující případný následek. Problém v případě kontrafaktuálního posuzování příčinné souvislosti ve spojitosti s nekonáním je zřejmý z toho důvodu, že nekonání spočívá v absenci konkrétního jednoho určitého jednání, byť mohla nastoupit nekonečná řada jiných jednání. I tady vstupuje do úvah jednoznačně normativní rozvažování, když příčinná souvislost musí být vyjádřena tak, že pokud by A neporušil svou povinnost vyplývající z právního řádu, pak by nenastal škodní následek.

4.2 Nekauzální instituty

Z důvodu výše uvedených se v právní praxi často využívá nekauzálních institutů, které mají zajistit funkčnost testu *conditio sine qua non*. Tyto instituty zahrnují jiné než kauzální podmínky přičitatelnosti, mají tedy normativní charakter a jejich uplatnění je dáno na základě politického rozhodnutí normotvůrce nebo soudce. V evropském právu se za nekauzální prvek omezující kauzalitu považuje zejména ochranný účel právní normy, dále pak adekvátní či bezprostřední příčina a předvídatelnost způsobení újmy.

a) Ochranný účel právní normy

Ochranný účel normy vyplývá z rozsahu této normy, z její interpretace na základě tradičních metod a to v souvislosti s jejím účelem, který spočívá v předcházení vzniku újmy.¹¹² Jedině v kontextu s tímto účelem lze dovozovat právní odpovědnost. O tomto normativním rámci mluví principy PETL v článku 3:201 Rozsah odpovědnosti.

b) Adekvátní a bezprostřední příčina

Teorie adekvátní příčiny vznikla v německé právní škole již na konci 19. století. V právní teorii využil pravděpodobností metody Von Kries. Ten rozlišoval tzv. objektivní pravděpodobnost (*Möglichkeit*) a subjektivní pravděpodobnost (*Wahrscheinlichkeit*). Podle Von Kriesa můžeme koncept objektivní kauzality konstituovat následovně: „*Daná eventualita bude považována za adekvátní příčinu škody tehdy a pouze tehdy, pokud naplňuje následující dvě podmínky: (i) musí být podmínkou sine qua non vzniklé škody a (ii) musí navýšit objektivní pravděpodobnost vzniku škody o významnou položku.*“¹¹³ Teorie adekvátní příčiny v návaznosti na to stanoví právě obecné principy vyplývající z obecné pravděpodobnosti.¹¹⁴ Z toho důvodu slouží k vyloučení nepravděpodobných

vypít šálek čaje, který již předtím otrávil.“ WRIGHT, R. W. Causation in Tort Law. *California Law Review*. Vol. 73, is. 6, 1985, s. 1775.

¹¹¹ „*C a D separátně zapálí ohně, každý z nich na takové úrovni, že by samostatně zničil dům P. Ohně se seběhnou a dohromady spálí dům. Každý z ohňů byl souběžnou příčinou zničení domu.*“ WRIGHT, R. W. Causation in Tort Law. *California Law Review*. Vol. 73, is. 6, 1985, s. 1776.

¹¹² Blíže viz PIPKOVÁ, P. J. Ochranný účel normy a jeho význam pro vymezení rozsahu odpovědnosti za škodu (k § 2910 NOZ), *Právník*. č. 9, 2013, s. 869–892.

¹¹³ Citováno podle HART, H. L. A. – HONORÉ, T. In: S. Turner (ed). *Causality*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 2010, p. cm. Vol. II, s. 5.

¹¹⁴ Jako příklad neadekvátní příčiny (a přesto příčiny *conditio sine qua non*) uvádí případ kočího, který usne a kvůli tomu se kočár vydá na jinou trasu než by měl jet. Do tohoto kočáru následně uhodí blesk a zabije pasažéra.

následků z delikttní odpovědnosti. Jedná se opět o nekauzální nástroj omezení přičitatelnosti normy. Také bezprostřední příčina bývá někdy uváděna jako omezující nástroj, nicméně vhodnější než uvedení bezprostřední příčiny je reflektování na příčinu adekvátní, neboť je zcela možné, aby příčina byla časově bezprostřední, nicméně zcela neadekvátní pro škodní následek.

c) Předvídatelnost způsobení újmy

Institut předvídatelnosti způsobené újmy je zakotven v mnoha právních řádech. Jeho teorie vychází z funkce predikce, tj. možnosti spatřit následky svých činů. Obecně lze kritérium předvídatelnosti posoudit podle dvou kritérií, subjektivního nebo objektivního. Subjektivní kritérium bere v potaz konkrétní případ, kdy konkrétní jedinec mohl či nemohl předvídat následky. Objektivní kritérium spočívá v obecném kritériu toho, co lze očekávat s ohledem na pravidelný běh věcí a co je možné očekávat jako následek porušení právní povinnosti. Zatímco první kritérium je pevně spjato s jiným, tradičně nutným prvkem v odpovědnostním schématu, se zaviněním, druhé kritérium je omezující vůči širokému kauzálnímu vnímání příčiny jako podmínky *causa*.

5. SYSTÉMY PRÁVNÍ ODPOVĚDNOSTI A UPLATNĚNÍ NĚKTERÝCH KAUZÁLNÍCH VZORCŮ

Pro pragmatické a konkrétní uplatnění kauzality v právních relacích jsme se pokusili vymodelovat dvě analýzy specifických podmínek kauzality, a to v rovině kauzality založené na subjektivní a objektivní odpovědnosti. Všechny tyto modelové situace by měly být řešeny v situaci aplikace práva, tj. v situacích myšlenkové rekonstrukce kauzálního děje *ex post*. Na těchto modelových případech se pokoušíme demonstrovat, jak by právníci v situacích, kdy v konkrétním případě analyzují existenci kauzálního nexu, měli postupovat, aby v daném případě bylo možno o jeho existenci skutečně hovořit.

5.1 Specifické podmínky kauzality při subjektivní odpovědnosti

Základním modelem právní odpovědnosti je model subjektivní odpovědnosti, tj. odpovědnosti za zavinění. V tomto modelu je podle českého práva nutné naplnit následující předpoklady: a) protiprávní jednání spočívající v porušení právní povinnosti, b) vznik újmy, c) příčinná souvislost mezi a) a b)¹¹⁵, d) zavinění. Na základě východiska v konceptuálním konceptu kauzality aplikujeme jednotlivé kauzální (zjednodušené) vzorce na tento model odpovědnosti.

Vycházíme přitom z metodologického přístupu zavedeného Froeymanem a De Vreesem pro přírodní vědy a každodenní život, využívajícího konceptuální analýzy z hlediska

Pokud by kočví neusnul, kočár by jel po správné trase a blesk by do pasažéra neuhodil. Usnutí ovšem v tomto případě podle Von Kriese nezvyšilo pravděpodobnost toho, že blesk uhoďí do kočáru. Tamtéž, s. 6.

¹¹⁵ Mírnou komplikací při řešení kauzálního nexu je to, že česká právní terminologie využívá pojem „způsobuje“ jak pro přímý kauzální nexus, tak i pro jednání v nepřímé formě. Podle tohoto termínu lze rozlišovat způsobení na základě přímého jednání osoby a na základě jednání ve sféře vlivu dané osoby (angl. terminologie rozlišuje slovy „*causing*“ a „*occasioning*“, tj. v druhém případě spíše umožnil způsobení). Pro zjednodušení se tento modelový případ bude zabývat teorií, který je spjat přímo s kauzálně rozhodným jednáním, tj. v tomto případě je nutné vztít v potaz protiprávní jednání, vznik právně relevantní újmy, kauzálního nexu, a zavinění.

užitečnosti kauzálních schémat (tzv. „*theoretical utility perspective*“). Tato teorie v sobě zahrnuje pojetí, že konstrukce by měla být natolik obecná, aby v sobě zahrnovala odlišná kauzální kritéria jednotlivých teorií a využitelná pro konceptuálně odlišné situace, ve kterých má být využita.¹¹⁶ Tento metodologický přístup ke kauzalitě (který budeme pro účely tohoto článku nazývat jako „pragmatický přístup“) využívá tří odlišných oblastí našeho zkoumání, konceptuálního, epistemologického a ontologického a snaží se na základě těchto stupňů zkoumání nalézt generální definici zachycující pluralitní význam kauzality. Podle této generální klauzule lze říci, že kauzalita je odraz změny či rozdílnosti. Kauzalita je tedy to, co způsobuje změnu nebo odlišnost. Obecnou podmínkou kauzálních vztahů je jejich irreflexivita a asymetrie (tj. pokud A způsobuje B, pak B nezpůsobuje A, zároveň není možné docílit kauzálních smyček $a \rightarrow b$ a zároveň $b \rightarrow c$ pak neplatí, že $c \rightarrow a$). Takovéto shrnutí není možná platné v přírodní kauzalitě, nicméně v právní kauzalitě je naprosto využitelné. Toto generální schéma tak v kauzálním modelu lze použít vždy. Tedy:

$c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy a pouze tehdy, pokud událost (stav) c , která je příčinou e , není zároveň následkem e

$c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy a pouze tehdy, pokud událost (stav) c není identická s následkem e

Příklad¹¹⁷: A rozbije úmyslně sklenici patřící B tím, že s ní praští o zem.

Aplikace pravidla v souvislosti s příkladem: Jednání A – hod sklenicí o zem není zároveň následkem rozbití sklenice a zároveň jednání A není identické s událostí, zároveň došlo i ke změně věcného stavu (rozbití sklenice a jejímu posunu v prostoru).

V teorii civilně právní odpovědnosti lze využít pravidelné následnosti, která sice ve vědě nemusí být obecně platná, nicméně v právní rovině ji lze využít vždy, obdobně tak i časové posloupnosti a prostorové spjatosti. Příčina a její následek musí být ve spojitosti časové a prostorové. Tedy použít při testu kauzality lze následující pravidla:

$c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy, pokud události typu e následují události typu $c \wedge$ (a zároveň)

$c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy, pokud událost typu c časově předchází události typu $e \wedge$

$c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy, pokud událost typu c (příčina) časově předchází události typu e (následku) \wedge

$c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy, pokud událost typu c (příčina) je v prostorové styčnosti s typem e (následkem)

Tato pravidla reflektují na regularitní teorie.

Aplikace pravidla v souvislosti s příkladem: jednání A (hod sklenicí), následuje událost rozbití sklenice o zem a zároveň jednání A (hod sklenicí), časově předchází události rozbití sklenice o zem. Jednání A (hod sklenicí) je zároveň v prostorové styčnosti s místem události rozbití sklenice o zem.

¹¹⁶ „If we want to give an adequate description or characterization, we will have to provide an account about which criteria apply in which context. Rather than a simple disjunction of different rules, such an account would take the shape of a multi-dimensional network or cluster of causal relations and contexts.“ FROEYMAN, A. – De VREES, L. Unravelling the Methodology of Causal Pluralism. *Philosophica*. 81, 2008, s. 83.

¹¹⁷ Takto právně nekomplikovaný případ byl vybrán úmyslně, aby bylo možno lépe analyzovat aplikaci předkládaných pravidel pro prokázání existence kauzálního nexu. U každého pravidla je poukázáno na jeho aplikaci ve vztahu k tomuto základnímu příkladu.

Nicméně zároveň jedním z východisek právní odpovědnosti je i kontrafaktuální teorie ztělesněná v podmínce *conditio sine qua non (csqn)*, tedy

$c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy a pouze tehdy, pokud událost e je kontrafaktuálně závislá na události c

V souvislosti s testem podmínky *csqn* lze použít metod eliminace (tj. myšlenkového vyloučení posuzovaného jednání z kauzálního testu a zjištění hypotetického následku, pokud kauzální následek zůstane po vytržení jednání c z kauzálního řetězce nezměněn, pak c není příčinou e) a metody substituce (v případě nekonání, tj. nahrazení protiprávního jednání jednáním v souladu s právními normami a zkoumáním, zda by v takovém případě nastoupil škodní následek).

Aplikace pravidla v souvislosti s příkladem: Pokud by nedošlo k jednání A (hodu sklenicí), pak by nenastala událost rozbití sklenice o zem.

Wrightův NESS systém naopak lze uplatnit v takových případech, kdy výše uvedená podmínka *csqn* nenabízí správné řešení (je v rozporu s naším intuitivním přesvědčením), tj. v případě multiplicity dostačujících příčin. V takovém případě *but for* test selhává, ale Wrightův NESS systém lze použít. Pak platí, že

$c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy a pouze tehdy, pokud událost c je NESS podmínkou události e

Wrightův NESS je užitečným nástrojem pro vyřešení kauzálních otázek souvisejících s tzv. souběžnou kauzalitou a dále v případě konkurenční kauzality.¹¹⁸ Nelze jej však s úspěchem uplatňovat u omisivních jednání, a u tzv. případů asymetrické souběžné kauzality.¹¹⁹

Aplikace pravidla v souvislosti s příkladem: Jednání A spočívající v hodu sklenice o zem je nutným elementem z řady antecedentů aktuálních podmínek (sklenice je ze skla, které je rozbitné, působí gravitace, apod.), která byla dostačující pro výskyt následku rozbití sklenice.

Jako vhodným doplňkem pro nedostačující generální teorie podmínek, které mohou opět selhávat a jevit se jako protiintuitivní, je možné aplikovat test, který navrhuje Moore, související se změnou věcného stavu (nikoliv událostí)

$c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy a pouze tehdy, když na základě jedinečné změny věcného stavu c se objevil následný jedinečný věcný stav e v časoprostorovém okolí změny.

¹¹⁸ Příklad: Představte si dvě souběžně jedoucí vozidla (V1 a V2), jejichž společný náraz do chodce způsobí jeho smrt – žádné z těchto vozidel není nutnou podmínkou pro smrt osoby (tj. *but for* test neobstojí), ale použijeme-li NESS test, pak: jestliže V1 je částí souboru podmínek dostačujících pro úmrtí, jež v sobě nezahrnuje V2, V1 je možné hodnotit jako nutný element tohoto souboru (NESS). Obdobné uvažování může být použito i u jednání V2. V tomto případě tedy NESS funguje lépe než *csqn*. Více ke konkrétní aplikaci NESS systému na problematické případy lze najít v následujících článcích FUMERTON, R. – KRESS, K. Causation and The Law: Preemption, Lawful Sufficiency, and Causal Sufficiency. Citováno dne 18. 10. 2013 z <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1227&context=lcp>, či WEST, E. The Utility of the NESS Test of Factual Causation. *Scots Law*, citováno dne 18. 10. 2013 z http://www.abdn.ac.uk/law/documents/The_Utility_of_the_NESS_Test_of_Factual_Causation_in_Scots_Law.pdf

¹¹⁹ K tomu srov. podrobnější rozbor v ADAMS, E. The Flexibility of Description and NESS Causation. *The Journal of Philosophy, Science & Law*. Volume 10, April 12, 2010. Typickým případem pro asymetrickou souběžnou kauzalitu je případ, kdy dva jedinci zapálí oheň, jeden malý a druhý velký, které společně zapálí dům, který shoří. V případě malého ohně by však tento byl uhašen, kdyby nebylo velkého ohně.

Aplikace pravidla v souvislosti s příkladem: Hodem sklenice o zem ze strany A došlo ke změně věcného stavu, přičemž se objevil nový věcný stav v časoprostorovém okolí změny.¹²⁰

Vzhledem k tomu, že právní uvažování o deliktech je vždy nutné podřadit pod normativní rámec právních předpisů, tj. omezit širší kauzality na konkrétní spektrum situací, zahrnující i podmínky uvedené v ochranném účelu normy, a způsobu její limitace, lze pak využít teorii přičitatelnosti právních norem Hanse Kelsena. Ta je použitelná i pro tzv. omisivní delikty, neboť porušení povinnosti přičítáme konkrétní následek v rovině právních norem

$c \rightarrow e$ je vztah přičitatelnosti tehdy a pouze tehdy, pokud skutečnost c je právní podmínkou následku e

Aplikace pravidla v souvislosti s příkladem: Porušená povinnost spočívá v zásahu do vlastnických práv B. Po celkové subsumpci pod konkrétní normy lze dovodit právní závěr skrze nekauzální instituty.

Protože subjektivní odpovědnost je bezvýhradně spojena s jednáním subjektu práva, lze využít i teorie manipulovatelnosti, kterou jako první formuloval Georg Henrik von Wright. Ten popisuje kauzální charakter vztahu v souvislosti s lidským jednáním, které je příčinou změny v prostředí a to na základě manipulace (experimentu, zásahu) nějakým objektem.¹²¹ V souvislosti s lidským jednáním tak lze využít kauzální vzorec, že

c je příčinou e tehdy, a pouze tehdy, pokud na základě manipulace c můžeme dosáhnout změny v e

Aplikace pravidla v souvislosti s příkladem: Jednání A je manipulací s věcí (sklenicí) jejím hodem o zem, čímž dojde ke změně v prostředí a rozbití věci – sklenice.

5.2 Specifické podmínky kauzality při objektivní odpovědnosti

Právo v určitých případech stanoví objektivní odpovědnost osoby za škodlivý následek bez ohledu na zavinění. Je tedy nutné naplnit pouze následující předpoklady: a) protiprávní jednání spočívající v porušení právní povinnosti i,¹²² b) vznik újmy, c) příčinná souvislost.

Jaké kauzální vzorce lze uplatnit pro posouzení takovéto odpovědnosti? Ve valné míře bude nutné vycházet ze shodných koncepcí jako u subjektivní odpovědnosti – tedy:

$c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy a pouze tehdy, pokud událost (stav) c , která je příčinou e , není zároveň následkem $e \wedge$

$c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy a pouze tehdy, pokud událost (stav) c není identická s následkem $e \wedge$

¹²⁰ Moorova koncepce je komplikovanější a nelze ji jednoduše aplikovat a ani její interpretace není jednoduchá; nicméně vychází z intuitivního předporozumění kauzality. Moore navazuje na koncepci nastíněnou Ducassem a jeho singulární teorií, z tohoto hlediska má pak výsledné pojetí kauzálních paradigmatických případů odlišné výsledky než u generálních teorií. K aplikační praxi tohoto modelu doporučujeme např. kompletní číslo 42 Rutgers Law Journal einter 2011.

¹²¹ von WRIGHT, G. H. *Causality and determinism*. New York: Columbia University Press, 1974, Woodbridge lectures, no. 10, s. 57 a násl.

¹²² V řadě případů není u objektivní odpovědnosti nutným elementem vůbec protiprávní jednání. Vzhledem k tomu, že autoři předkládají modelovou studii, předkládají model objektivní odpovědnosti, která porušení povinnosti vyžaduje – jako modelový příklad je vhodnější, neboť v případě situace, kdy k porušení povinnosti nedojde, je evidentní, že nemůže existovat ani kauzální nexus.

$c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy, pokud události typu e následují události typu $c \wedge$

$c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy, pokud událost typu c (příčina) časově předchází události typu e (následku) \wedge

$c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy, pokud událost typu c (příčina) je v prostorové styčnosti s typem e (následkem)

Dále je pak třeba uvažovat následovně:

$c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy a pouze tehdy, pokud událost e je kontrafaktuálně závislá na události c *nebo*

$c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy a pouze tehdy, pokud událost c je NESS podmínkou události e , tj. jedinečná podmínka c je příčinou specifického následku e tehdy a pouze tehdy, když byla nutným elementem z řady antecedentů aktuálních podmínek, která byla dostačující pro výskyt následku.

Případně obojí.

Zároveň s tím je třeba zkoumat jedinečné okolnosti případu a změny ve věcném stavu $c \rightarrow e$ je kauzální vztah tehdy a pouze tehdy, když na základě jedinečné změny věcného stavu c se objevil následný jedinečný věcný stav e v časoprostorovém okolí změny.

A připsat je k určité právní normě.

$c \rightarrow e$ je vztah přičitatelnosti tehdy a pouze tehdy, pokud skutečnost c je právní podmínkou následku e

Zde bude poměrně široké uplatnění omezení dopadu právní normy na základě její limitace možností liberace, tj. zjištění takových podmínek, za kterých není negativní právní následek přičitatelný subjektu, který normu porušil.

Podstatné pak bude posuzování, zda se jedná o vznik škody na základě protiprávního jednání nebo protiprávního stavu. Při jednání se uplatní manipulativní teorie; ovšem v případě, že do tohoto modelu nevstupuje lidský subjekt, pak se následující vzorec nevyužije¹²³

c je příčinou e tehdy, a pouze tehdy, pokud na základě manipulace c můžeme dosáhnout změny v e

Je zřejmé, že pro praktickou aplikaci bude nutné vytvořit konkrétní racionální analýzu toho, jaká kritéria by měla být využita a nebudou vždy využita všechna shora uvedená kritéria. Na druhou stranu jejich vytýčení v obecné rovině je pro další provedení korektní analýzy nezbytné a zvolené hledisko konceptuálního přístupu jako rámce pro případovou studii je podle našeho názoru i vhodné. Pro generalizaci případných modelů lze s úspěchem využít tzv. paradigmatických případů, které by mohly být návodné pro řešení jednotlivých situací při praktické aplikaci práva.

ZÁVĚR

Celý tento článek chce poukázat na pluralismus teorií kauzality nejen ve vědeckém, ale i v právním a obyčejném jazyce. Nicméně tyto zaběhnuté teorie si našly své uplatnění

¹²³ Tradiční příklad v tomto případě může být například jednání psa, který patří vlastníkovvi A, který pokouše B. V tomto případě je zřejmé, že nelze aplikovat manipulativní teorii o změně stavu na základě jednání A.

ve vědecké oblasti a v řadě případů bývají ve specifických oblastech vědy využívány specifické metody určování kauzálního vztahu.

Z tohoto důvodu se domníváme a i jsme se snažili v tomto textu naznačit, že východiskem pro právní užití kauzality je kauzální pluralismus vycházející z pragmatické metody nevhodnějšího účinku pro konkrétní paradigmatické modely kauzality, tj. jeho konceptuální využití. To neznamená, že bychom se vzdávali nároku na fakticitu kauzality, spíše využíváme toho, že právo jako nástroj často využívá intuitivních nevyvratitelných domněnek, které splňují na základě své užitečnosti funkci praktického nástroje. Na základě pragmatické metody hledání je pak vhodné implementovat v současném diskursu převládající kauzální metody i do právního řádu tam, kde se metoda *conditio sine qua non* jeví jako nevhodná nebo je potřeba doplnit.

Racionální analýza takového testu by pak měla probíhat na základě námi navrženého zkoumání, zda jednání naplňuje relevantní obecné znaky kauzálních modelů. Stanovení takového teoretického rámce předpokládá značné úsilí v přehodnocování dosavadní praxe, kdy problematika kauzality je v praxi trivializována a vychází z naprosto nekonceptních základů. Z toho následně vyplývá, že současné řešení problematiky příčinné souvislosti doktrínou české civilisticky, ale i aplikační praxí českých soudů je podle našeho názoru nedostačující a vytváří podmínky pro nespravedlivá rozhodnutí,¹²⁴ což jsme se snažili prokázat v článcích, které předcházely této analýze.¹²⁵

Domníváme, že zde navržený koncept konsensuální kauzální analýzy je smysluplný a pro právní praxi nevhodnější, neboť jeho využití může odstranit nedostatky současných teorií, jejichž nedostatky jsou v právní filosofii v současnosti diskutovány. Ačkoliv je možné, že v české teorii i praxi zůstane tento článek nepovšimnut, bez nastínění metodologického přístupu ke kauzalitě se ovšem ani česká jurisprudenc v delším časovém horizontu neobejde, pokud nechce zůstat zcela za současnými světovými trendy. Z těchto důvodů se domníváme, že je nutné takovouto analýzu metodologického přístupu k problému kauzality navrhnout, a to i vzhledem k tomu, že v ostatních vědeckých disciplínách analyzujících kauzalitu se jeví tento metodologický přístup jako nevhodnější a z filosofického hlediska i nejkorektnější a právě takovýto přístup je tím, co česká recentní právní věda nejvíce postrádá.

Tento příspěvek vznikl s podporou GA ČR v rámci grantového projektu P408/12/2574 „Problematika prokazování příčinné souvislosti v medicínsko-právních sporech“.

JUDr. Adam Doležal, LL.M.
doc. JUDr. Tomáš Doležal, Ph.D., LL.M.
Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i.

¹²⁴ Zejména ve smyslu nedostatečné erudovanosti a nahodilosti přístupu k této problematice a z toho pramenících nedostatků při odůvodnění těchto rozhodnutí.

¹²⁵ Viz poznámka pod čarou č. 3.

Adam Doležal – Tomáš Doležal

Causation as a Necessary Instrument for Understanding Legal Responsibility?

***Abstract:** This article deals with the conception of causality in legal discourse. Authors firstly examine causation in the scientific, philosophical and common-sense discourse. Does it make sense to use general terms of the discourse of causality when examining causality in law? Isn't legal causality a mere artificial construct, legal fiction?. Some authors claim that legal causation is not essentially a causation in the true sense of the word and is thus only a pragmatic political decision regarding the application of distributive and corrective justice, and economic evaluation of benefits in society, others point out that causality in law as such is equal to its common everyday use or even is true to its scientific meaning. What are the criteria in the legal sense that lead us to judge that certain events causes harm? Which issues are relevant to our philosophical discourse which may, in the legal discourse, be ignored as irrelevant? The authors show the necessary connection between the terms causality in different branches although they conclude that causality is a pluralistic concept. The issue of this article is to find out solutions for causal connection in particular paradigmatic cases and set up some causal formulas that could be used in legal practice.*

***Key words:** causality, tort law, legal liability, moral responsibility, cause, effect*